

Implementacija didaktičkih elemenata waldorfske škole u državne redovne škole primarnog obrazovanja

---

Cerovec, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:887037>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-27**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

IVANA CEROVEC

DIPLOMSKI RAD

**IMPLEMENTACIJA DIDAKTIČKIH
ELEMENATA WALDORFSKE ŠKOLE U
DRŽAVNE REDOVNE ŠKOLE PRIMARNOG
OBRAZOVANJA**

Čakovec, lipanj 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
(Čakovec)

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Ivana Cerovec

TEMA DIPLOMSKOG RADA: Implementacija didaktičkih
elemenata waldorfske škole u državne redovne škole
primarnog obrazovanja

MENTOR: doc. dr. sc. Tomislav Topolovčan

Čakovec, lipanj 2020.

SADRŽAJ

1. SAŽETAK	1
2. SUMMARY	2
3. UVOD	3
4. WALDORFSKA PEDAGOGIJA	4
4.1. Rudolf Steiner – biografija	4
4.2. Antropozofija	6
4.2.1 Temperamenti	7
4.3 Didaktička obilježja waldorfske škole	8
4.3.1. Struktura nastave	9
4.3.2. Waldorfski učitelj	10
4.3.3. Euritmija	11
4.3.4. Ocjenjivanje	12
4.3.5. Nastavni materijal	13
4.3.6. Roditelji u waldorfskoj školi	14
5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	16
5.1. Cilj istraživanja	16
5.2. Problemi istraživanja	16
5.3. Sudionici istraživanja	16
5.4. Prikupljanje podataka	16
5.4.2. Analiza podataka	19
6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	20
7. RASPRAVA	29
8. ZAKLJUČAK	34
9. LITERATURA	36
10. PRILOZI	38

Prilog 1. Primjer prijepisa svih odgovora svakog sudionika	38
Prilog 2. Parafrazirani zapisi intervjua s oznakama kodiranja	51
a) Učiteljica1	51
b) Učiteljica2.....	53
c) Učiteljica3	57
Prilog 3. Ispis podcrtanih izjava svih sudionika o implementaciji didaktičkih elemenata waldorfske škole u državne redovne škole	59
Prilog 4. Kodirane izjave svih sudionika prema definiranim kategorijama	68
1. Kodiranje izdvojenih izjava s obzirom na sljedeće aspekte didaktičkih elemenata waldorfske škole.....	68
11. KRATKA BIOGRAFSKA BILJEŠKA	78
12. IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA.....	79

1. SAŽETAK

Osnovnoškolsko obrazovanje obavezno je za svakoga te samo po sebi ima važnu ulogu u oblikovanju života ljudi i društva u kojem živimo. Odabir načina programa odgoja i obrazovanja jedan od važnih čimbenika u formiranju budućnosti učenika. Alternativne škole su u mnogim državama prepoznate kao kvalitetno školstvo. Nazivaju se alternativnim školama zbog specifičnog odmaka od nacionalnog kurikuluma i posebnosti organizacije upravljačkog sistema škola. Unatoč dobrim stranama takvih programa i ideja još uvijek nisu prepoznati i cijenjeni u potpunosti. Moglo bi se reći da ljudi gledaju na njih kao „izolirane pokušaje koji su vrijedni, ali neprikladni za široku primjenu.“ (Vrcelj, 2001: 34). Neke specifičnosti waldorfske škole su: nema ravnatelja, osobito njeguje umjetnost i obrt, nastava po epohama, metode i nastavni sadržaji prilagođuju se razvojnim fazama učenika (Paschen, 2014).

Cilj ovog istraživanja jest dobiti uvid u mišljenje i iskustva učitelja primarnog obrazovanja državne redovne škole o implementaciji osnovnih didaktičkih elemenata waldorfske škole. U radu se govori o osnivaču waldorfske pedagogije Rudolfu Steineru, opisuju se njegove metode učenja, didaktička obilježja škole, opisano je istraživanje te dobiveni rezultati. Elementi koji su se istraživali su mišljenja učitelja o specifičnostima waldorfskih škola kao što je odnos učitelja i učenika, odnos učitelja i roditelja, struktura nastave, provedba školskih predmeta o ručnim radovima, zanatima i umjetnosti te uporaba nastavnih sredstava. U istraživanju su sudjelovale tri učiteljice primarnog obrazovanja. Sudionici istraživanja su iz područja Varaždinske županije, te predaju u istoj osnovnoj školi. Metoda koja je korištena u istraživanju je polustrukturirani intervju koji se sastojao od dvadeset dva pitanja. Rezultati istraživanja pokazuju da su učiteljice državnih škola veoma zainteresirane o implementaciji određenih didaktičkih elemenata waldorfske škole.

Ključne riječi: učitelji, učenici, waldorfska škola, državna škola, Rudolf Steiner

2. SUMMARY

Implementation of Didactic Elements of Waldorf School in State Regular Schools of Primary Education

Primary education is an obligation for everyone and has an important role in shaping the lives of people and the society we live in. One of the important factors in forming a student's future is choosing an education program. Alternative schools have been recognized as quality education by many countries. They are called alternative schools because of the specific distinction from national curriculum and peculiar organization management school system. Despite the good sides of such programs, the idea is still not fully recognized and appreciated. One could say that people view them as „isolated attempts that are valuable but unsuitable for wide application“ (Vrcelj, 2001: 34). Some specifics of the Waldorf school are: no principals, nurturing arts and creativity, teaching by epochs and teaching methods are designed to adapt to developmental stages of students (Paschen, 2014).

The aim of this research is to gain an insight into the opinion and experiences of State primary school teachers on the implementing basic didactic elements of the Waldorf school. The paper discusses Rudolf Steiner, the founder of Waldorf pedagogy. His teaching methods and didactic characteristics of the school are described, also the research and the results obtained. The researched elements were teacher's opinions on the specifics of Waldorf schools, such as teacher-student relationship, teacher-parent relationship, the teaching structure, an implementation of school subjects on handicrafts, crafts and arts, and the use of teaching aids. Three primary school teachers participated in the research. The participants are from the Varaždin County area and they teach in the same primary school. The method used in the research was a semi-structured interview that consisted of twenty-two questions. The results of the research show that public school teachers are very interested in the implementation of certain didactic elements of the Waldorf school.

Key words: teachers, students, Waldorf school, public school, Rudolf Steiner

3. UVOD

Brojni pedagozi i stručnjaci nude nove pedagoške koncepte kako bi se poboljšao odgojno-obrazovni proces. Ono čemu se teži jest da učenik bude aktivan subjekt u nastavi, koji samostalno dolazi do novih spoznaja te se prema njemu pristupa kao individua. Kako se počeo kritički propitivati školski sustav, odnosno kako državne škole ne zadovoljavaju potrebe i zahtjeve suvremenog društva, tako se osnivaju alternativne škole i pedagogije. U Republici Hrvatskoj djeluju tri alternativne škole: dvije Waldorfske škole koje se nalaze u Zagrebu i Rijeci, jedna Montessori škola u Zagrebu. Alternativne škole zagovaraju individualni pristup, uvode inovativne nastavne planove i programe koje se prilagođavaju interesu učenika. Kako u Hrvatskoj waldorfska škola djeluje punih 20 godina, njen rad i uspješnost učenika može utjecati i na državne škole. Sam cilj ovog rada odnosi se na teorijsku obradu didaktičkih elemenata waldorfske škole te istraživanje istih kao implementacija u državne redovne škole primarnog obrazovanja. Naime, obje škole imaju isti zadatak, a to je pripremiti i osposobiti mladog čovjeka za aktivno sučeljavanje sa suvremenim društvom. Iako imaju isti cilj, one se u mnogo čemu razlikuju. U ovom diplomskom radu se govori o Rudolfu Steineru, osnivaču waldorfske pedagogije, opisuje se njegova pedagogija, didaktička obilježja škole, opisano je istraživanje te dobiveni rezultati. Cilj rada je opisati waldorfsku pedagogiju i steći uvid u njenu provedbu u praksi ispitujući mišljenja, stajališta i iskustva učitelja državnih škola.

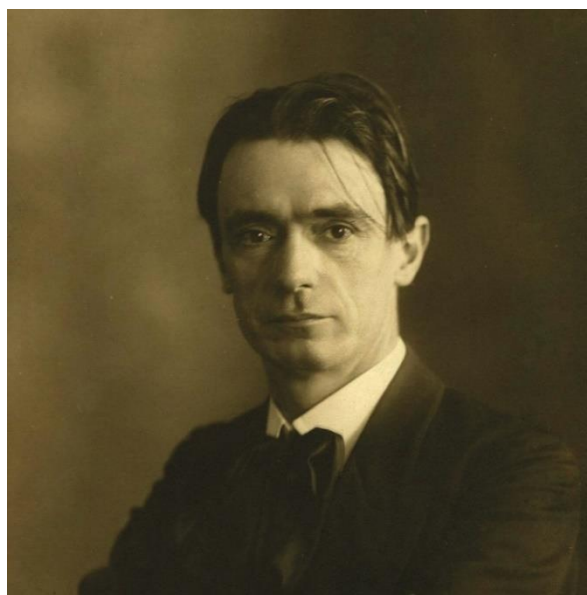
4. WALDORFSKA PEDAGOGIJA

Osnivač Waldorfske škole jest Rudolf Steiner. Prva takva škola osnovana je 1919. godine u Stuttgartu, a otvorena je kao škola za djecu radnika Tvornice cigareta Waldorf-Astoria od strane njezina vlasnika Emila Molta. Nastaje u vrijeme punog zamaha „reformne pedagogije“ zato ovaj pedagoški koncept sadrži ideje dominantne za ono vrijeme, a odnose se na novi pristup aktivnostima učenika, novo i drugačije shvaćanje nastavnog plana i programa, načina vrednovanja učenika, kao i humaniziranje odgojne komunikacije koju je potaknula E. Key kroz ideje pedocentrizma (Matijević, 2001). Rudolf Steiner postavio je temeljna načela waldorfske pedagogije vođen načelima slobodnog odgoja, ali i javnim nezadovoljstvom postojećeg obrazovnog sustava. Steiner (2008) pod pojmom sloboda misli na pravo svakog ljudskog bića da objavi i razvije sve ono što je kao pojedinac donio sa sobom. Pravo svakog djeteta je da razvije i ostvari ono što mu je život dao kao zadatak, a ne država, društvo ili ekonomija. Zato u pozadini waldorfske pedagogije stoji antropozofija - znanost o čovjeku (Steiner, 2008). U waldorfskoj pedagogiji sva pažnja usmjerena je na djetetov cjelokupni razvoj prema usklađivanju tjelesnog i duhovnog. Struktura nastavnog plana i programa waldorfske škole fokusirana je na umjetnički i radni odgoj, izvođenje nastave po epohama i drugim specifičnostima. Kroz sljedeće potpoglavlje ukratko se navodi Steinerova biografija i njegovo djelovanje.

4.1. Rudolf Steiner – biografija

Znanstvenik, pisac i filozof Rudolf Steiner, rođen je u mjestu Donji Kraljevec u Međimurju, 27. veljače 1861. godine (današnja Hrvatska, a u ono vrijeme Austro-Ugarska). U Bečkom Novom Mjestu završio je realnu gimnaziju, a nakon toga studij prirodnih znanosti u Beču (biologiju, kemiju, fiziku). Uz prirodne znanosti veliku pažnju pridavao je svim duhovnim pojavama. U radovima koji se bave prirodnim znanostima, koje je napisao Goethe, pronašao je most koji bi mogao spojiti prirodne i duhovne znanosti. Nakon završenog studija stekao je praktično pedagoško iskustvo tako da se zaposlio kao odgajatelj desetogodišnjeg dječaka koji je imao tzv. „vodenu glavu“. Tog dječaka su proglasili nesposobnim za školovanje, no nakon dvije godine primljen je u gimnaziju. Od 1900. godine živio je u Berlinu, gdje je držao predavanja i radio kao pisac. U 35. godini života Steiner je doživio preokret. Naime, u duhovnom

svijetu osjećao se kao kod kuće i imao je problema kad je vanjski svijet trebalo promatrati konkretno, no spoznao je u osjetilnoj percepciji vanjskog svijeta važan pristup ka duhovnom svijetu. Sada se mogao sa svojim spoznajama suočiti s vladajućim pogledom na svijet toga doba. 1902. godine prvi put je javno objavio stavove Udruženja Giordano Bruno, što je kasnije označio „trenutkom rođenja antropozofije“. Taj pojam se upotrebljava od 16. stoljeća s težištem na duhovnosti znanosti i društvenog života. Godine 1904. svoja temeljna razmišljanja o antropozofiji objavio je u knjizi Teozofija u kojoj su središnje teme: čovjekova tročlanost (tijelo, duša i duh), reinkarnacija i karma (Seitz, Hallwachs,1996). Svojim je djelovanjem povezo više znanstvenih disciplina i utemeljio antropozofiju iz koje proizlazi utemeljenje waldorfske pedagogije. Pedagoško djelovanje i razmišljanje proteže se kroz cijeli Steinerov život te je 1907. godine nastalo temeljno pedagoško djelo *Odgoj djeteta promatran kroz duhovne znanosti*. Surađivao je s teozofima do 1913. godine kada je došlo do sukoba s Teozofskim društvom što je dovelo do osnivanja Antropozofskog društva. Uz pomoć direktora tvornice cigareta Waldorf-Astoria u Stuttgartu, Emila Molta 1919. otvorila se prva waldorfska škola gdje je Steiner držao cikluse predavanja o temeljnim idejama svoje „odgojne umjetnosti i o poznavanju čovjeka“. Iz waldorfskog školskog pokreta osnovali su se i waldorfski dječji vrtići za koje se zauzimala Caroline von Heydebrand. Rudolf Steiner umro je 30. ožujka 1935. godine u Dornachu (Švicarska) (Seitz i Hallwash, 1996: 119).

Slika 1. Rudolf Steiner

4.2. Antropozofija

„Antropozofija (grč. anthrōpos – čovjek + sofia – mudrost) je duhovna znanost, odnosno znanost o tijelu, duši, duhu i svijetu i njihovoj međusobnoj povezanosti, a počinje tamo gdje prestaju objašnjenja prirodnih znanosti.“ (Jagrović, 2007: 68). Godine 1923. Steiner je osnovao je Opće antropozofsko društvo koje je naglašavalo ciljeve antropozofije: „duhovno i tjelesno dozrijevanje po biološkim septenarima; antropozofska samospoznaja; ubrzavanje karme; samoodgoj uz pomoć odgojitelja prema idealima slobode; jednakosti i sveljudskog bratstva“ (Bezić, 1999: 441). Ti ciljevi vode prema načelima Waldorfske pedagogije: „apsolutno poštivanje djeteta, posebno njegove duhovnosti; sveobuhvatni odgoj cijelog čovjeka, počimajući odgojem osjetila (kojih prema Steineru ima 12), u prvom redu sluha i vida; odgoj koji se odvija prema poznatoj Pestalozzijevoj paradigmi: glava - srce - ruka; nadasve važan odgoj duha“ (Bezić, 1999, 441). Prema Steineru (1990.) čovjek je građanin od triju svjetova. Tijelom pripada svijetu koji opaža tijelom; svojom dušom stvara vlastiti svijet, a duhom mu se objavljuje svijet. Steiner smatra da je on morao postojati prije svoga rođenja kao duhovni čovjek. U svojim precima nije postojao, jer su oni duhovno različiti od njega. Steiner tvrdi da je on kao duhovno biće ponavljanje jednog takvog bića iz čije se biografije može objasniti i njegova. Antropozofija uči da se čovjekovo biće sastoji od četiri sastavna dijela: fizičko tijelo, eteričko ili životno tijelo, duševno tijelo i ja. Kada se čovjek rodi napušta majčin ovoj i dolazi u direktan dodir s fizičkim svijetom. Antropozofija smatra da je pri rođenju tek fizičko tijelo, a ne i životno. Životno tijelo napušta tek u vrijeme izbijanja drugih zuba, a astralni ovoj ostaje do puberteta. Steiner smatra da životno (eteričko) i astralno (osjećajno) tijelo postoje od početka samo su zaštićeni ovojem (Matijević, 2001).

Iako je antropozofija teorijska pozadina waldorfskoj odgoja ona se ne nameće kao obavezan nastavni program (Carlgren, 1990). Također se ne spominje kao sadržaj pedagogije. U waldorfskim školama usađena je kao važan aspekt waldorfske pedagogije i odgoja te se antropozofskim učenjem obogaćuje osobni život i odgojno djelovanje waldorfskih pedagoga (Seitz i Hallwash, 1997).

Waldorfska škola nije religiozna, no ona ima temelje na antropozofskim i kršćanskim principima i vjerovanju u život prije i poslije smrti. Waldorfska pedagogija stavlja snažan naglasak na spiritualnost i duhovnu dimenziju čovjeka. Sljedbenici waldorfske pedagogije smatraju da je čovjek spiritualno biće u potrazi za razvojem (Lange de Souza, 2012). Jedan od načina na koji waldorfski učitelji stave naglasak na duhovnu dimenziju razvoja učenika jest kroz njegovanje tzv. *mindfulness*-a. *Mindfulness* se odnosi na mentalnu prisutnost i predanost na obavljanje zadataka učenika. Učenik razvija naviku potpunog prepuštanja svim zadacima i aktivnostima te ga učitelj potiče na obavljanju zadataka uz punu koncentraciju i davanje pažnje i najmanjim detaljima (Lange de Souza, 2012). Spiritualnost je usmjerena na učenje o poštivanju sebe i svega oko sebe što daje smisao životu. U praktičnom smislu to znači da učitelji i učenici „svaki dan započinju i završavaju pjesmom putem koje zahvaljuju energiji koja nas dovodi u život, recitiraju stihove ili pjevaju pjesme prije svakog obroka putem kojih zahvaljuju majci prirodi za hranu kojom nas hrani, te uče da je svaka osoba i svaka stvar vrijedna te da se prema svemu treba odnositi s poštovanjem“ (Lange de Souza, 2012, 56). Ideja je pokazati djeci kroz priče, poeziju i glazbu koliko čovjek ovisi o prirodi i koliko ju je važno čuvati i živjeti u skladu s njom, kako bi sebi i drugima osigurali dobrobit i opstanak na Zemlji (Lange de Souza, 2012).

4.2.1 Temperamenti

U procesu odgoja i obrazovanja učenika važno je voditi računa o temperamentu učenika koji se mogu pratiti preko emocija i raspoloženja djece. Prilagođavanje učitelja temperamentu djeteta sasvim je prirodna stvar budući da je i učenje o istim nit koja veže waldorfsku pedagogiju. Steiner (2003) temperament definira kao uspostavljena ravnoteža između onog što smo donijeli na svijet i individualnog napretka koja se može objasniti praćenjem vanjskih reakcija kroz duhovne znanosti i unutarnjih odnosa. Prema njemu razlikuju se četiri temperamenta: melankolik, kolerik, sangvinik i flegmatik. Seitz i Hallwachs (1997) opisuju melankolika sklonog dubokom razmišljanju, sve mu je jednako teško, voli tragično i u njegovom djelovanju prevladava njegovo „ja“. Kolerika karakterizira to što se lako naljuti i uzbudi, ali iznutra je jak i voli opasnost. Kod sangvinika koji je iznutra slabiji i površan, lako mu je skrenuti pažnju. Četvrti, posljednji temperament je flegmatik koji je miran i lijen, iznutra slab i sklon nepokretnosti, a prevladava fizičko tijelo. Učenici prvog razreda

pretežito su sangvinici (obično su veseli, rado se kreću, znatiželjni). Vlastiti temperament stvara se nakon prvog sedmogodišnjeg razdoblja (Seitz i Hallwachs, 1997) Navedene kategorije temperamenata pomažu učiteljima u određivanju postupaka prema učenicima. Svako dijete je jedinka za sebe i treba ga odgajati u skladu s njegovim urođenim karakterom i temperamentom (Katz i McClellan, 1999). Steiner govori da „...flegmatičnom djetetu treba pružiti mir i sporost, koleričnom djetetu snagu, sangviničnom promjenu i melankoličnom materijal koji potiče na razmišljanje.“ (Seitz i Hallwachs, 1997: 127).

4.3 Didaktička obilježja waldorfske škole

Prema Seitz i Hallwachs (1997) waldorfska škola u Njemačkoj je definirana kao slobodna škola i pripada u Udruženje slobodnih škola u Njemačkoj. Sloboda se temelji na idejama o tročlanosti. Ona se izražava u samoodređenju, pa je tako cjelokupni život škole interno uređen. To interno uređenje uključuje odlučivanje o pitanjima kao što su raspored sati, godišnje planiranje, gradnja škole, zapošljavanje učitelja, upotreba medija u nastavi i sl. Nastavni plan i program, osnivanje novih škola, izobrazba i usavršavanje učitelja i druga pitanja koja su opći interes i njih određuje Udruženje slobodnih waldorfskih škola u Stuttgartu. Udruženje je zaduženo za održavanje seminara namijenjenih waldorfskim učiteljima koji se, uz redovnu državnu izobrazbu, školuju na jednogodišnjim ili dvogodišnjim seminarima. Tako se pedagoški koncept istinski zalaže za unapređivanje kompetencija, izgradnju i učvršćivanju postojećeg znanja svakog učitelja sa ciljem što boljeg provođenja odgoja i obrazovanja (Seitz, Hallwachs, 1997). Karakteristike waldorfske škole su: naglasak na umjetnički i radni odgoj, izvođenje nastave po epohama, učenje stranih jezika od samog početka obrazovanja te posebno promoviranje umjetnosti pokreta, tzv. euritmije. Učitelj prilikom kreiranja plana i programa usmjerava pažnju na znanja o cjelovitosti čovjeka, u onoj mjeri u kojoj je to moguće: „ciljevi učenja i nastavni planovi trebali bi biti izrađeni na način koji proizlazi iz spoznaje ljudi i života.“ (Steiner, 1995: 17). Tijekom 12 godina školovanja svi učenici u waldorfskoj školi obuhvaćeni su umjetničkim aktivnostima: slikanje, crtanje, glazba, plastično oblikovanje, dramsko istraživanje i euritmija. Učenici uvježbavaju pjevanje, sviranje najmanje jednog instrumenta (Matijević, 2001).

4.3.1. Struktura nastave

U waldorfskoj školi cilj je organski strukturirati rad svakoga dana. Prema Steineru središnji pojam nastavnog procesa je ritam. On se njeguje tijekom godine, preko tjednog ritma te smjenjivanjem djelatnosti u okviru jednog dana u školi (Seitz, Hallwachs, 1996).

Waldorfske škole znatno se razlikuju po fondu sati u nastavnim izvedbenim planovima od državnih škola, a razlika je još veća među programima budući da su škole i učitelji potpuno autonomni (Seitz, Hallwachs, 1996). Dnevni ritam organiziran je kroz izmjenu glavne, predmetne i praktične nastave. Smatra se da je ujutro najlakše misaono bavljenje za dijete. Zato školski dan započinje predmetima kod kojih moraju biti naglašeni znanje i razumijevanje, mišljenje i predočavanje. Svaki se predmet sustavom nastave po epohama tijekom 3-4 tjedana svakog jutra predaje te se naziva „glavna nastava“ kao jedna epoha (Carlgren, 1990). Obrađuje se istodobno samo jedna zaokružena tema, poslije nje druga, itd. Predmetnom nastavom učenici se tek susreću u srednjoj školi (Bezić, 1999). U prvom blok satu teorijske nastave realizira se glavna nastava. Drugi blok sat glavne nastave posvećen je učenju jezika ili matematike što traje 45 minuta, a treći blok sat namijenjen je sadržajima u kojim učenici upoznaju religiju ili umjetnost u trajanju od 50 minuta. Praktična i umjetnička aktivnost provodi se posljednja dva sata boravka u školi, otprilike od 50 do 60 minuta. U školi je dana važnost i na upoznavanje zanata, pa su tako učenici obuhvaćeni umjetničkim aktivnostima poput slikanja, crtanja, oblikovanja predmeta, dramskog izražavanja i dr. (Matijević, 2001). Predmeti koji zahtijevaju stalno ritmičko ponavljanje na pojedinim satovima: euritmija, strani jezici i tjelovježba, glazba i religija (Carlgren, 1990). Waldorfski učitelji tvrde da takva struktura nastave omogućuje uspješno održavanje koncentracije i motivacije kod djece, temeljito proučavanje i udubljivanje u temu iz različitih perspektiva, dugoročnije i uspješnije pamćenje te primjena stečenih znanja (Bubanko i sur., 1999).

U nastavnom planu i programu osnovnih waldorfskih škola velika se pozornost pridaje sadržaju tekstova za čitanje i pripovijedanje (bajke, basne, legende, biografije i sl.). Prema Lange de Souza (2012) specifično za waldorfsku pedagogiju jest povezivanje različitih predmeta sa zajedničkom glavnom temom. Jedan od primjera koji izdvaja je tema Antičke Grčke koji se sadržaj uči u petom razredu. Dok se na satovima povijesti

uči o Antičkoj Grčkoj, na satovima umjetnosti djeca sviraju ili pjevaju grčke pjesme, slikaju ili crtaju razne motive iz grčke povijesti te tako povezuju sadržaj između različitih predmeta. Zatim na satovima euritmije na tu temu mogu izvoditi djela iz grčke poezije, a na satovima tjelesnog mogu vježbati discipline koje su karakteristične za Antičku Grčku, poput bacanja diska ili skoka u dalj (Lange de Souza, 2012). Takvo povezivanje učeniku daje mogućnost da se izrazi i uči na način koji mu najviše odgovara, a ujedno i osvještava učenicima koliko je sve ono što se uči u školi međusobno povezano.

4.3.2. Waldorfski učitelj

Nastavu u waldorfskim školama izvodi i organizira jedan razredni učitelj i to u prvih osam razreda. Osim osobe od povjerenja učitelj mora postati autoritet kojem se divimo i kojeg volimo, što je u dobi od sedme do četrnaeste godine temelj za učenje (Seitz, Hallwachs, 1997). Prema Matijeviću (2001), waldorfskom učitelju je zadaća organizirati nastavu tjedno 10 do 14 sati nastavnih aktivnosti za osnovne predmete. Ona čini prva dva sata svakog dana u obliku epohalne nastave. Za ostatak nastave brinu se i organiziraju drugi stručnjaci (Matijević, 2001).

U waldorfskoj pedagogiji naglasak je na kvalitetnom odnosu učenika i njihovog učitelja. Učitelj pristupa individualno prema svakom učeniku i vrlo dobro poznaje njegove jake i slabe strane (Strahinić, 2018). Također, učitelji su aktivno uključeni i u privatan život učenika i imaju intenzivnu suradnju s roditeljima. Glavni izvor informacija zapravo je učitelj, odnosno njegovo pripovijedanje, izvorna stvarnost te iskustveno učenje. Usmeno izlaganje nastavnog sadržaja učitelj planira i izrađuje na temelju specifičnosti i pojedincima u razredu, o temperamentima učenika. Prilikom izlaganja waldorfski učitelj dobiva povratnu informaciju, a to je suradnja učenika s najrazličitijim stupnjevima i oblicima nadarenosti (Pikec, 2016).

Njegov je zadatak da svojim komunikacijskim vještinama probudi u učenicima zanimanje za nastavni sadržaj. Učitelj ima pedagošku, društvenu i terapijsku funkciju u razredu. On je učenicima najveći ljudski oslonac i osoba od povjerenja sve do puberteta. Odgovoran je za sve pojedinačne i grupne probleme, probleme s nastavnicima za određene predmete, odgovoran je i za odnose između roditelja i djeteta. Godine 1996. Seitz i Hallwachs smatraju da je tih osam godina učitelju izazov

za njegove sposobnosti i za njegovu fleksibilnu kontrolu. Učitelj svojim duhovnim očima sagledava svakog učenika te se suočava s njegovim osobinama, rekapitulira moguće pogreške koje je napravio tako dolazi do pozitivnog impulsa za sljedeći dan (Seitz, Hallwachs, 1996). Učitelj je učeniku autoritet i osoba od povjerenja. Učenici u waldorfskoj školi ne uče jer „moraju“, već zato što jednog dana žele znati poput svog učitelja (Doutlik, 2015).

Velika pozornost posvećena je stalnom usavršavanju učitelja waldorfskih škola sudjelovanjem na internim pedagoškim kružocima i pedagoškim radionicama te u društvima waldorfske pedagogije. U većini škola običaj je da kada učitelj koji nakon osam godina rada s jednom generacijom učenika uzima studijski dopust tijekom kojeg proučava antropozofiju, sudjeluje na waldorfskim seminarima te sređuje dojmove osmogodišnjeg rada sa učenicima (Matijević, 2001).

4.3.3. Euritmija

Euritmija potječe iz riječi: „eu“ – grč. dobro, pravo i „ritmija“ – ritam. To znači da je euritmija način lijepog i dobrog usklađivanja pojedinih dijelova cjeline, odnosno to je harmonično izražavanje snaga koje djeluju u glazbi, pokretu i govoru. Tu umjetnost utemeljio je Rudolf Steiner 1910. godine na jednom predavanju. Tamo je došao na ideju da jedna ruska umjetnica plesom odnosno pokretom iskaže sve što govori (Matijević, 2001). Zato prema Carlgrenu (1990) euritmija je „vidljiv govor“, scenska umjetnost kojom se kroz pokret izražavaju oku nevidljivi procesi u prirodi i ljudskom tijelu. Ljudsko tijelo postaje pokretna skulptura koju pokreću snaga glazbe i govora. Predmet Euritmija izvodi se jednom do dva puta tjedno sa ciljem da se razvije sklad svih životnih funkcija u učeniku, a pritom se potiče sposobnost koncentracije i pamćenja. Sa svrhom povećanja motivacije i ljubavi prema učenju, učenici redovito izlažu svoje napredovanje svojim prijateljima iz škole i roditeljima prilikom mjesečnih svečanosti na kojima izvode recitacijske, euritmijske i kazališne predstave (Carlgren, 1990). Izrazito veliko značenje euritmija ima za razvoj ličnosti i za cjelovit odgoj te je zato u izvedbenim planovima rada u svim razredima od 1. do 12. razreda. Euritmija ima medicinski i pedagoški gledano preventivnu, odgojnu i terapijsku ulogu. Učenici koji imaju teškoća u učenju i ponašanju dobivaju dopunsko vježbanje iz euritmije kao terapiju (Matijević, 2001).

4.3.4. Ocjenjivanje

Ocjenjivanje je „dodjeljivanje određene ocjene za postignute rezultate učenika, odnosno razvrstavanje učenika u određene kategorije prema postignutim rezultatima u učenju i dogovorenim kriterijima“ (Matijević, 2004: 12). U školskoj se praksi možemo susresti s različitim modelima ocjenjivanja, ali ih sve zapravo možemo svrstati u brojčano ili opisno ocjenjivanje (Matijević, 2004). U waldorfsku školu prilikom upisa ne treba prijamni ispit, sva se djeca mogu upisati. Nitko ne može "pasti" razred jer nema razrednog ponavljanja. Nema brojčanih ocjena, već opisna vrednovanja učenika koja su, gotovo uvijek, pozitivna i poticajna (Bezić, 1999). Smatra se da su opisne ocjene same po sebi preciznije i humanije od brojčanog ocjenjivanja. Jedna od najzahtjevnijih zadaća waldorfskih pedagoga jest da ocjene opisnim ocjenama više od trideset učenika u njihove svjedodžbe. Te opisne ocjene moraju biti točne, istinite i napisane na visokoj jezičnoj razini (Seitz i Hallwachs, 1996). Prema Matijeviću (2001) razredno odjeljenje ima između 35 i 40 učenika, a jedan učitelj poučava djecu prvih osam godina. Smatra se da učitelj dovoljno poznaje svakog učenika te je u mogućnosti pomoći učeniku u rješavanju određenih problema i zadataka bez ocjenjivanja. Nastavnik komentira rad učenika usmeno, a povremeno pregleda bilježnicu kako bi pratio učenikov rad, bilježi svoja zapažanja te im pruža upute za eventualno poboljšanje. Učenik koji se susretne s nekim problemom oko savladavanja zadataka ili jednostavno slabije napreduje dobiva mogućnost dopunske nastave te ih se uključuje u euritmiju (Matijević, 2001).

Školski uspjeh u Waldorfskoj školi procjenjuje se kao cjelovit uspjeh mladog čovjeka, u čijoj osnovi je doseg razvoja cjeline njegovih sposobnosti, voljnih dosega i vrlina u radu i ophođenju. Ovakvom načinu procjene postignuća učenika primjereno je opisno ocjenjivanje, a ne, kao u državnim školama, normirana skala ocjena. Učitelji pokušavaju postići da učenik, osobito u višim razredima doživi i prihvati uspjeh "po sebi", kao i da stekne objektivnu sposobnost samoocjenjivanja vlastitih dosega. Osnovni elementi opisne procjene postignuća učenikova razvoja su: poznavanje i razumijevanje sadržaja, sposobnosti pismenog i usmenog izražavanja, praktična i kreativna primjena stečenih znanja, razvijenost radnih vještina i umjetničko – praktičnih umijeća, odnos prema radu, istraživački odnos prema prirodi i primjena prirodno-znanstvenih principa u praksi, odnos prema članovima razreda i šire socijalne

zajednice, uključenost i sudjelovanje u socijalnoj zajednici, samostalnost u donošenju odluka i njihovoj primijeni, kooperativnost i sposobnost timskog rada.

Na kraju školske godine učenici i roditelji dobivaju detaljne pismene izvještaje o radu i aktivnostima, općem zalaganju učenika te slabosti na kojima će više poraditi. (Matijević, 2001). Učenikovo vladanje procjenjuje se na temelju njegova odnosa prema sebi, prema radu, prema drugim učenicima, prema učiteljima i drugim djelatnicima u školi, te prema školskoj imovini, školskom i širem prirodnom i socijalnom okruženju. Na kraju školske godine u matičnu knjigu upisuju se brojčane ocjene. Učenikovo se školsko postignuće izražava u tri sastavnice: izvješćem na kraju svake epohe; opisnom svjedodžbom; i na kraju nastavne godine propisanom učeničkom knjižicom i svjedodžbom (Bubanko i sur., 1999).

4.3.5. Nastavni materijal

Nastavni sadržaj prenosi se uz pomoć učiteljevih komunikacijskih vještina, a u početnim razredima udžbenike uopće ne koriste sve do viših razreda. Prema Matijeviću (2001) udžbenici su sadržajno preuski za učenje jer im nedostaje živ i dinamičan prikaz cjelokupnog događanja svijeta i čovjeka školovanja. Ne uči se iz knjiga već se proučava čovjek u prirodi te tako nastava poprima znanstveni karakter (učenje otkrivanjem). Tako učenici stvaraju tehniku samostalnog učenja (Matijević, 2001).

Slike koje nacrtava učitelj prije nastave na ploči usmjerava učenike na određenu epohu i ona ostaje što duže vrijeme na ploči. Ta ilustracija se svaki dan uz učenje i pričanje nadopunjuje i prorađuje, a učenici kod kuće slikaju ili crtaju po sjećanju (Seitz, Hallwachs, 1996). U waldorfskoj školi važno mjesto imaju učeničke bilježnice koje učenici ispunjavaju uz pomoć učitelja. Učenici sustavno upisuju i ilustriraju sve što uče. Te učeničke bilježnice su zapravo individualni udžbenici koji imaju veliku spoznajnu i motivacijsku vrijednost školovanja (Matijević, 2001). Nijedna bilježnica nije ista jer je svaki učenik ispunjuje prema tome kako shvati zadatak, kako se osjeća, sjeća i koliko je nadaren za umjetnost. Neke bilježnice su vjerna kopija slike na ploči, a neke su originalne i posebne. Učenici iz tih bilježnica čitaju ili ponavljaju naučeno kao što bi učenici državnih škola učili iz udžbenika, no učenici waldorfskih škola imaju dublji odnos nego kad uče iz udžbenika. Te bilježnice su dokaz da nastavni sadržaj ne

mora biti suh i apstraktan, nego se čak i teške matematičke teme mogu zorno proraditi i vizualno oblikovati (Seitz, Hallwachs, 1996). Sve spoznaje i stečena znanja učenici bilježe u bilježnicu koja predstavlja vlastiti udžbenik učenika iz kojeg kasnije uči. Veliku ulogu u procesu poučavanja ima učitelj, stoga je težnja da njihov rad i sudjelovanje bude u prvom planu (Bezić, 1999). Za razliku od državnih škola koje prate trend korištenja moderne audiovizualne opreme, pedagozi waldorfske škole protive se preranom konzumiranju medija kod djece. Bitno je naglasiti da se u waldorfskim školama ne rabe aditivni, vizualni ili audiovizualni mediji, osim ako nisu predmet poučavanja koji može biti slučaj u završnim godinama školovanja (Matijević, 2001). Općenito se nastoji odgoditi susret djece s tehnologijom, barem do puberteta, odnosno završnih godina osnovnog školovanja. Roditelji djece koja idu u waldorfsku školu obvezuju se da učenik neće imati pristup elektronskim medijima (ponajviše televiziji) tijekom pohađanja osnovne škole. Roditelji to moraju shvatiti ozbiljno, inače će se dijete naći u dva svijeta što može dovesti do konflikta savjesti i lojalnosti (Seitz, Hallwachs, 1996).

4.3.6. Roditelji u waldorfskoj školi

Najčešći oblik suradnje roditelja i učitelja u hrvatskim školama su individualni razgovori i roditeljski sastanci (Prvčić, 1993, prema: Strugar, 1995), kojima je zadatak prijenos informacija koje roditelji pasivno primaju te se zbog toga ti oblici suradnje smatraju tradicionalnim. Nasuprot njima postoje suvremeni oblici suradnje roditelja i učitelja u kojima su oni međusobni partneri i roditelji imaju aktivnu ulogu.

U waldorfskim školama veoma bogato se njeguje suradnja učitelja i roditelja. Škole funkcioniraju kao dinamičan socijalni organizam učitelja, roditelja i učenika (Jagrović, 2007). Waldorfska pedagogija potiče zajednicu doma i škole, kao „jedna obitelj“. Roditelje se želi i nastoji u najvećoj mogućoj mjeri angažirati u životu škole. Školarinu plaćaju svi po "vlastitoj procjeni", ali nikako ispod unaprijed određene minimalne svote (Bezić, 1999). Roditelj svojim dobrovoljnim radom potpomažu radu škole kao što je pomoć pri gradnji škole, renoviranje školske zgrade, šivanje kostima, pravljenje kulisa i pozornice za kazališne predstave, priprema sajмова... Često roditelji sudjeluju u tjednom čišćenju, ali i za vrijeme praznika pomažu za rad u vrtu, za njegu životinja, za službu u uredu i rad pri telefonu.

Učitelj posjećuje roditelje u njihovim domovima i tako rade na dobrom odnosu. Roditeljima se nudi prilika da se upoznaju s waldorfskom pedagogijom prije nego li djeca krenu u školu, na raznim seminarima, predavanjima i zanatsko-umjetničkim tečajevima (Seitz i Hallwachs, 1996). Roditelji sudjeluju zajedno s učiteljima u svim školskim odborima, kojih je zaista velik broj. Odbori koji se vode u waldorfskim školama su: odbor za program škole, za financiranje, za komunikacije, za graditeljstvo, gospodarstvo, za ekonomiju, gradnju, odgoj i proslave, odbor za antropozofiju te odbor za onu djecu kojoj je potrebna posebna pomoć. Svi roditelji trebaju pridonositi uspjehu "njihove" škole prema svojim profesionalnim i društvenim mogućnostima (Bezić, 1999).

5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

5.1. Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je dobiti uvid u mišljenje i iskustva učitelja primarnog obrazovanja državne redovne škole o implementaciji nekih osnovnih didaktičkih elemenata waldorfske škole.

5.2. Problemi istraživanja

U skladu sa ciljevima istraživanja postavljeni su sljedeći problemi istraživanja vezani uz mišljenja učitelja primarnog obrazovanja o provedbi u svojoj nastavi sljedeće posebitosti waldorfske škole:

1. specifičan odnos učitelja i učenika
2. drugačija struktura nastave
3. provedba predmeta o ručnim radovima i zanatima
4. nastava bez uporabe nastavnih sredstava
5. specifičan odnos učitelja i roditelja

5.3. Sudionici istraživanja

U istraživanju je sudjelovalo tri sudionika ženskog roda. Učiteljice koji su sudjelovale u istraživanju su iz područja Varaždinske županije, te predaju u istoj osnovnoj školi. Sudionici istraživanja predaju u razrednoj nastavi. Učiteljica1 i Učiteljica2 trenutno su učiteljice četvrtog razreda, a Učiteljica3 predaje trećem razredu osnovne škole. Učiteljica1 ima 4 godine radnog staža, Učiteljica2 32 godine radnog staža, a Učiteljica3 ima 28 godina radnog staža. Sve učiteljice upoznate su radom waldorfske škole.

5.4. Prikupljanje podataka

Intervju se održao u jednoj školi na području Varaždinske županije. S ravnateljem i učiteljicama dogovoreno je mjesto i vrijeme održavanja intervjuja. U prostoriji u kojoj se obavljao intervju nije bilo nikoga osim ispitanika i voditelja intervjuja te se lako stvorila opuštenu atmosferu. Sugerirano im je da slobodno izraze svoje mišljenje. Tri

su intervjua snimljena za upotrebu analize podataka. Intervjui su snimani zasebno sa svakim sudionikom. Intervju Učiteljice1 traje 25 minuta, Učiteljice2 40 minuta, dok intervju Učiteljice3 traje 15 minuta.

Kao metodu istraživanja izabrala sam kvalitativnu metodu intervjua kako bih dobila opsežniju sliku problema istraživanja. Za potrebe istraživanja sastavila sam polustrukturirani intervju koji se sastojao od dvadeset i dva pitanja otvorenog tipa. Prije postavljanja nekih pitanja objašnjeno je kako se određen didaktički element obavlja u waldorfskoj školi. Nakon kratkog predstavljanja istih, tražilo se mišljenje učitelja o mogućnosti implementacije tog didaktičkog elementa u svoju nastavu. Istraživačka pitanja:

1. Što mislite o tome da ste učitelj jednog razrednog odjeljenja kroz cijelo njegovo osnovnoškolsko obrazovanje (svih 8 godina)?
2. Što mislite da u svoju razrednu svakodnevicu uvedete individualni pozdrav sa svakim učenikom?
3. U waldorfskim školama nastava se svakog dana strukturira prema unaprijed određenom ritmu. Dnevni ritam organiziran je kroz izmjene glavne (teoretski sadržaj), predmetne (umjetnički sadržaj) i praktične nastave (praktična nastava). Biste li organizirali nastavu kao što je u waldorfskoj školi organizirana? Što mislite, ima li ritam značaj za učenike?
4. Waldorfski učitelji priče ne čitaju već ih uče napamet i kroz svojevrstni igrokaz i pričanje priča učenicima prezentiraju nastavni sadržaj. Kako komentirate ovakvu metodu rada.
5. Nakon što učitelj ispriča priču, učenike se pušta da se bave aktivnostima poput crtanja, slikanja, modeliranja glinom, igranja uloga, izražavanja putem glazbe ili tjelesnog pokreta, sve kako bi učenici dublje uronili u ispričanu priču i na taj je način bolje razumjeli. Biste li primijenili ovakav način poučavanja?
6. Učenici u Waldorfskoj školi uče sve četiri računske operacije u prvom razredu. Što mislite o tome da učenici državih škola uče sve računske operacije već u prvom razredu, gledajući s tog aspekta da su sve računske operacije povezane?
7. U trećem razredu učenici u Waldorfskoj školi uče krasopis. Kako biste komentirali učenje krasopisa u OŠ? Biste li vi u plan i program dodali i učenje krasopisa?

8. Što mislite o tome da učenici trećeg razreda obilaze stare zanate, da uče epohu gradnje, upotrebu različitih materijala?
9. Što mislite da se u redovnu nastavu uvede predmet „Vrtlarstvo“?
10. Što mislite o tome da svaki učenik u prvom razredu uči svirati na dječjoj harfi, liri ili pentatonskoj flauti, a najkasnije u trećem razredu odabire svoj instrument koji će učiti svirati do kraja osnovnoškolskog obrazovanja?
11. Djeca se u waldorfskim školama uče zanatima i ručnom radu. Tako, ovisno o dobi, djeca uče šivati odjeću, plesti košare, izrađivati igračke i predmete od kože. Što Vi mislite o tome da učenici redovnog školstva uče izrađivati ručne radove?
12. Što Vi mislite da se u redovnu nastavu uvede predmet „Obrti“? Učenici bi na satu Obrta izrađivali predmete od drva uz pomoć noževa, ručnih pila, bušilica, čekića, raznih alata za rezbarenje.
13. Jedan nastavni sadržaj uči se četiri tjedna te se to u waldorfskoj školi zove nastava po epohama. Kako komentirate nastavu u epohama, ako možete birati, biste li primijenili nastavu po epohama?
14. Biste li mogli napustiti uporabu "pasivnih" nastavnih sredstava (udžbenika, sekundarnih izvora, audiovizualna nastavna sredstva)? Smatrate li da oni oslabljuju kontakt učitelja i učenika?
15. Tehnologija nije dio učionice u osnovnom obrazovanju u waldorfskoj školi. Što mislite, biste li mogli prilagoditi rad u Vašoj učionici bez tehnologije? Je li nastava po Vašem mišljenju bolja uz pomoć tehnologije?
16. Djeca u waldorfskoj školi samostalno stvaraju svoje materijale za učenje i udžbenike proizašle iz predavanja, posebnih projekata i ostale suradnje s učiteljem. Što mislite da se ovakva praksa uvede u redovne škole?
17. Što mislite o tome da se učenike ne ocjenjuje brojčanom ocjenom, već opisnom ocjenom?
18. Prema Steineru, osnivaču waldorfske škole, određene kategorije temperamenata mogu pomoći učiteljima u određivanju postupaka prema učenicima. Učitelj tako uzima u obzir temperament učenika prilikom određivanja rasporeda sjedenja u klupama, prilikom biranja i čitanja priča, za vrijeme rješavanja nesuglasica i sl. Što mislite o tome? Smatrate li da je važno znati kakav temperament ima učenik za njihov zajednički rad?

19. U waldorfskoj školi izvodi se predmet koji se zove euritmija. Euritmija je harmonično izražavanje snaga koje djeluju u glazbi, pokretu i govoru. Predmet Euritmija izvodi se jednom do dva puta tjedno sa ciljem da se razvije sklad svih životnih funkcija u učeniku, a pritom se potiče sposobnost koncentracije i pamćenja. Što mislite da se euritmija uvede u redovno školstvo?
20. U waldorfskoj školi svaki razredni učitelj najmanje jednom godišnje posjeti roditeljski dom svakog učenika. Što mislite da ovakav dinamičan socijalni organizam roditelja, učitelja i učenika uvedete u svoju praksu?
21. Što mislite o tome da roditelji nastoje pomoći u organizaciji škole (kao što je: rad u biblioteci, pomoć u nabavci materijala za praktični rad učenika, sudjelovanje u tjednom čišćenju, ali i za vrijeme praznika pomažu za rad u vrtu, njegovu životinja, služba u uredu i rad pri telefonu...).
22. Uloga waldorfskog učitelja je upoznati učenike, poštovati njihovu prirodu te voditi ih i inspirirati da dosegnu svoj puni potencijal s individualiziranim metodama poticanja i učenja. Dok se smatra da je u redovnim školama razvoj pojedinog djeteta balansiran s potrebama cijeloga razreda. Što mislite o individualnom sagledavanju i poštivanju učenikove prirode?

5.4.2. Analiza podataka

Nakon provedenih intervjua snimke su preslušane i transkribirane uz minimalno jezično uređivanje snimaka. Nakon transkripta snimljenog materijala uslijedilo je parafraziranje svakog zapisa. Parafrazirane zapise inicijalno su kodirani, sudionikovi odgovori na pitanja u svrhu analize provedeni su u specifične kategorije. Izjave su kodirane u 8 kategorija. Obuhvaćene kategorije su:

- a) odnos učitelja - učenika
- b) struktura nastave
- c) glavna nastava
- d) umjetnost, ručni rad i zanati
- e) učenik
- f) nastavni materijal i tehnologija
- g) ocjenjivanje
- h) odnos učitelja - roditelja

6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Uspoređujući državnu školu s waldorfskog školom uočeno je mnogo različitosti. Učiteljice su bile veoma iznenađene radom waldorfske škole te većinu didaktičkih elemenata voljele bi provesti u svojem radu. Prema riječima učiteljica mnogo elemenata provode u svojoj nastavi na drugačiji i svoj način, no ne u tolikoj mjeri kao što se to provodi u waldorfskoj školi. Velika razlika navedenih škola jest sama struktura nastave te predmeti u kojima se uči o zanatima, ručnim radovima, euritmija koji nisu praksa u državnim redovnim školama primarnog obrazovanja. Rezultati istraživanja prikazani su prema kategorijama navedenih u analizi podataka.

a) odnos učitelja - učenika

Glavna nastava u waldorfskim školama izvodi se i organizira pomoću jednog razrednog učitelja i to u prvih osam razreda. Učiteljice 1 i 2 rado bi pristale biti učiteljice kroz cijelo osnovnoškolsko obrazovanje učenicima jednog razrednog odjeljenja jer smatraju kako bi to bilo dobro za učenike (*Učenicima bi bilo znatno lakše, jer im je jako težak prijelaz iz četvrtog u peti razred..., Učiteljica1, Posebno bi mi bilo drago ako bih otkrila neke sposobnosti, vještine koje bi možda izgubili i ne bi razvili kada prijeđu u 5. razred..., Učiteljica2*). Učiteljica3 smatra kako ne bi voljela imati jedno razredno odjeljenje osam godina te navodi razlog (*Trebala bih imati mnogo šire obrazovanje..., Učiteljica3*)

Sve učiteljice se slažu da učenici vole pažnju učitelja. Postoje djeca koja su pristupačnija i djeca koja su po svojoj prirodi zatvorenija i ne iskazuju osjećaje, no svakom djetetu mogu prići i pružiti im pozdrav kakav njima paše. Iako to nije individualni pozdrav koji se primjenjuje svaki dan sa svakim učenikom, učiteljice kažu da primjenjuju individualne pozdrave. (*...zgodna ideja. Naša djeca isto vole zagrliti učitelja., Učiteljica1; Grlim se s onim učenicima koji su pristupačniji..., Neka djeca su zatvorenija te s njima imam pozdrav kao što je mahanje ili samo pozdrav., Učiteljica2; ...rado bih to uvela u svoju svakodnevicu., Učiteljica3*)

Prema mišljenju učiteljica, u redovnim školama teško je individualno pristupiti učenicima zbog preopsežnog programa i mnogo učenika u razredu. Učiteljice se trude

omogućiti učenicima da se razvija prema svojim sposobnostima tako se učeniku reducira ili nadogradi nastavni sadržaj. (*...nastavni program je preopsežan..., mislim da im trebamo pružiti neku realnu sredinu..., Učiteljica1; Ako je neki učenik nadareni, njima damo neki zadatak više, oni koji su nešto slabiji, njima pomažemo i reduciramo nastavni sadržaj., ...veliki broj učenika..., Učiteljica2; Trudimo se omogućiti svakom učeniku da se razvija prema svojim sposobnostima., Učiteljica3*)

b) struktura nastave

Učiteljica1 i Učiteljica2 slažu se kako predmeti koji su zahtjevniji i kojima je potrebno učenikovo razumijevanje i mišljenje trebaju bi provedeni u prvom dijelu nastavnog dana, odnosno, 1., 2. ili 3. sat jer su učenici tada najorniji i koncentracija im je na maksimalnoj razini. Ako je tako posložena nastava manje je opterećenje za učenike te bi rado pristale na takvu podjelu rada. (*Tako bi maknuli opterećenje s njih i možda bi bilo jednostavnije i učenicima i nama, učiteljima. Ritam ima značaj za učenike., Učiteljica1; Ako ne ovisim o rasporedu dvorane, na raspored ujutro provodim predmet koji je zahtjevniji, a pred kraj stavljam odgojno-umjetničke predmete kako bi učenicima bilo lakše pratiti., Učiteljica2*) Kako u državnim školama nema praktične nastave, Učiteljica3 ne iskazuje pozitivnu ili negativnu stranu primjene takve strukture nastavnog dana u redovnim državnim školama. (*Ne znam, nemam neko mišljenje o tom., Učiteljica3*)

Učiteljica2 i Učiteljica3 o nastavi po epohama kažu kako bi isprobale takav rad, no sam plan i program bi trebao biti prilagođen takvom radu. (*...smatram da bih mogla to primijeniti no čitav plan i organizacija rada bi trebala biti prilagođena.; Okušala bih se u tome., Učiteljica3*) Učiteljica2 navela je dobre strane nastave po epohama:

- a) učenici nose manje knjiga u školu
- b) ne uče se svi predmeti odjednom
- c) pažnja usmjerena prema jednom predmetu
- d) manje zamorno učenicima
- e) kvalitetnije isplaniran sat- povezanost sa stvarnošću.

(*...dobro rasterećenje za djecu što se tiče knjiga. Ne bi toliko predmeta trebali učiti odjednom. Sva pažnja bi bila usmjerena na jedan predmet... Možda to ne bi bilo toliko zamorno djeci, možda bi sat bio kvalitetnije isplaniran, povezan sa stvarnošću., Učiteljica2*)

Graf 2. Mišljenje Učiteljice2 o nastavi po epohama

Učiteljica3 kaže kako se u novoj reformi pokušava postići slična struktura, tako da se povezuju sadržaji te što više međupredmetno korelira. Nije zadovoljna takvim radom jer smatra kako se prelazi iz cjeline u drugu cjelinu. *(Naši to pokušavaju kroz reformu, rade na povezivanju sadržaja da se što više međupredmetno korelira. Meni se to osobno ne sviđa jer sam vidjela kako to funkcionira na „Školi na trećem“. Skače se iz cjeline u drugu cjelinu, samo da se zadovolji nekakva forma, povezivanje tema., Učiteljica1)*

c) glavna nastava

Glavna nastava u waldorfskoj školi traje prva dva jutarnja sata te se ona sastoji od nekoliko dijelova. Jedan dio jest učiteljevo izlaganje sadržaja putem pričanja priča. Pričanje priča prezentira se nastavni sadržaj i provodi se svaki dan u waldorfskoj nastavi. Učiteljice bi rado pristale na takvu metodu rada. *(...čini mi se vrlo zanimljiva.,*

Učiteljica1; Ja volim puno pričati, to mi ne bi bio problem., Učiteljica2; rado bih to uvela u svoju nastavu. Učiteljica3) Učiteljica1 navodi kako se trudi interpretirati priču na satu Hrvatskog jezika i učenici pozitivno reaguju na njenu izvedbu. Ako bi se trebao sav nastavni sadržaj poučavati putem pričanja priča, učitelj mora uložiti svoje vrijeme u osmišljavanje priča koje moraju biti kreativne i zanimljive. (...puno teže osmisliti poučavanje kroz pričanje priča, mnogo bi se trebalo uložiti truda i kreativnosti, no to ne bi bilo nemoguće., Učiteljica1) Učiteljica2 izdvaja pozitivnu stranu, a to je kako učenici ne bi imali osjećaj da uče nastavni sadržaj. (Učenici ne bi imali osjećaj da je to nastavni sadržaj., Učiteljica2) Učiteljice se slažu kako svi učenici vole slušati priče. (Učenici uživaju u slušanju priča, užive se u nju., Učiteljica3)

Učiteljice o učenju svih četiri računskih operacija u prvom razredu kažu kako ne bi to primijenile u redovnim državnim školama. Smatraju kako bi to za učenike predstavljalo veliko opterećenje, iako vjeruju da u waldorfskoj školi, u kojoj je to realizirano, moguće i dobro funkcionira. *(Mislim da je bolje postepeno ih poučavati računskim operacijama., Učiteljica1; U waldorfskoj školi sigurno je tako nastava organizirana u planu i programu da učenicima učenje svih matematičkih operacija nije toliko zamorno i teško., Učiteljica2; Vjerujem da to ima svoju logiku i povezanost, no ja se ne bih upuštala u to., Učiteljica3)*

Učiteljice državnih škola smatraju kako je rukopis jako bitan. Učiteljica1 kaže kako potiče učenike na lijepo pisanje, no učenicima nije lako. Iako učenici teško nauče lijepo pisati, Učiteljica1 ne bi uvela krasopis u plan i program državnih škola *(sami ne znaju pročitati što su napisali... mi to potičemo, nažalost to ne dopire do njih..., Ne bih dodala u redovnu nastavu još i učenje krasopisa..., Učiteljica1)* Učiteljica1 i Učiteljica2 smatraju kako bi učenje krasopisa bilo korisno za sve, te Učiteljica2 smatra kako rukopis pridonosi razvoju i osobnosti čovjeka. *(Mislim da bi učenje krasopisa bilo korisno za svakoga., Učiteljica3; Rukopis pokazuje osobnost čovjeka., Pokušala bih uvesti učenje krasopisa u svoju nastavu., Učiteljica2)*

d) umjetnost, ručni rad i zanati

Učenici u waldorfskoj školi obilaze stare zanate, uče epohu gradnje i uče o upotrebi različitih materijala. Svi sudionici istraživačkog rada smatraju kako bi to bilo zanimljivo i korisno uvesti u nastavu državnih redovnih škola. *(... svakako bih uvela tako nešto i smatram da bi to učenicima bilo vrlo zanimljivo., Učiteljica1, Mnogo bi*

više naučili kada bi radili nešto praktično,... iskuse odlazak majstoru i da izrade nešto. Učiteljica2; Zanimljivo i korisno., Učiteljica3) Učiteljica3 tvrdi kako je problem nedostatak vremena. (Uvela bih i to u svoju nastavu samo da imam dovoljno vremena., Učiteljica3)

O vrtlarstvu učiteljice također imaju pozitivno mišljenje, no oduševljene idejom Učiteljica1 i Učiteljica2 istaknule su glavne probleme realizacije a to su:

1. nedostatak vremena
2. briga o vrtu za vrijeme praznika
3. nedostatak prostora.

(Prvi je taj da nemamo vremena za sve te predmete, što nam ne dopušta plan i program, a drugi je taj da ne znam tko bi se brinuo o tom vrtu za vrijeme praznika., Učiteljica2; Nemamo dovoljno prostora., Učiteljica3) Ako se vrtlarstvo uvede u plan i program redovnih državnih škola, učiteljice bi rado poučavale učenike o pripremi i njezi biljaka. Učiteljica1 je rekla kako učenici uzgajaju grah, što ih jako veseli. (U četvrtom razredu uzgajamo grah, dakle siju sjeme i jako su ponosni kada naraste., Učiteljica1; ... jako bih voljela da postoji školski vrt., Učiteljica2; ... bilo bi korisno za učenike da nauče kako se sije, sadi i da promatraju biljku kako raste., Učiteljica3)

Sudionici istraživanja iskazali su različita stajališta o učenju sviranja instrumenta u redovnoj nastavi. Učiteljica1 smatra kako djeca koja žele naučiti svirati instrument neka upišu glazbenu školu. Smatra kako učenici trebaju sami odlučiti žele li se baviti takvom aktivnošću ili ne. *(Ja bih to prepustila želji djeteta... ne bih ih prisiljavala da uče svirati instrumente... imamo glazbene škole te to dosta dobro funkcionira kod nas., Učiteljica1)* Učiteljica2 je mišljenja kako je učenje instrumenata važno jer se dobe temelji koji se koriste u drugim područjima. Učiteljica2 nije sigurna bi li sva djeca voljela svirati, pa je predložila učenje sviranja instrumenata na izbornom predmetu. *(...ritmički se dobe temelji koji služe u matematici ili bilo čemu gdje možeš taj ritam primjenjivati i razvijati druge vještine. Ne znam bi li djeca pokazala interes za to... ja bih ponudila učenje sviranja putem izbornog predmeta., Učiteljica2)* Na trećoj strani imamo mišljenje Učiteljice3 koja smatra da bi uvela učenje sviranja instrumenta u redovnu nastavu državnih škola. *(Svatko bi se trebao okušati u sviranju nekog instrumenta., Učiteljica3)*

Ideja da se učenje zanata i ručnog rada uvede u državnu redovnu školu učiteljicama se čini vrlo zanimljivo i pozitivno. Učiteljica1 vodi izbornu aktivnost na kojoj uče krojiti i šivati. Smatra da ta aktivnost ima brojne prednosti, no izdvojila je jednu prednost, a to je da se učenicima razvija fina motorika. (*Sama vodim nastavnu aktivnost koja se zove „Scensko likovna družina“ u kojoj učenici kroje i uče šivati.... dobro za razvijanje fine motorike koja njima nedostaje., Učiteljica1*) Učiteljica2 i Učiteljica3 rado bi uvele ovu nastavnu aktivnost pod obavezno, no ističu 3 problema realizaciji iste:

- 1) nedovoljno sredstava za kupnju materijala
- 2) plaćanje mentora za obuku učitelja
- 3) nedostatak vremena.

(...u redovnim školama je nedovoljno sredstava za kupnju materijala i za pripremu svega. Mi nismo stručni za to pa opet treba platiti nekog mentora koji bi nas podučio., Učiteljica2; Bilo bi korisno za učenike da uče o zanatima i ručnom radu u redovnoj školi. Problem je što nemamo vremena i sredstava., Učiteljica3)

Učiteljice za uvođenje predmeta „Obrti“ u državnu redovnu nastavu smatraju kako to ne bi bilo loše, no ponovno realizacija predmeta je financijski trenutno neizvediva. Također, Učiteljica2 smatra kako postoji mogućnost na ozljede učenika što bi stvaralo dodatne probleme, ne samo o zaštiti učenika u školi već u odnosu s roditeljima (*Bojali bi se alata i možda bi se ozljeđivali.... Roditelji su previše zaštitnički nastrojeni prema djeci...., Učiteljica2; Ne vidim da bi to bilo nešto negativno. Učiteljica1; ... bilo bi korisno svakom učeniku da nauči nešto izrađivati. No ponovno financijski gledano je to teško realizirati., Učiteljica3*)

Svi sudionici istraživanja rado bi pristali da se uvede Euritmija u redovno školstvo. Učiteljica2 kaže kako često prakticira stanke u prvom razredu kako bi vratila učenicima koncentraciju i smirila učenike tako da izvode različite pokrete i igrice. Voljela bi da se to uvede u sve razrede, no ističe problem, a to je nedostatak vremena. (*...vrijedi probati u redovnoj nastavi..., Učiteljica1; U prvom razredu često prakticiram stanke u kojima provodim različite pokrete, igrice kako bi učenicima vratili koncentraciju. Sigurno bi tako nešto pomoglo i u drugim razredima..., Učiteljica2; ...problem je što vremena u redovnim školama nema., Učiteljica3*)

e) učenik

Waldorfske škole usmjerene na individualno pristupanje svakom učeniku. Prilagođava se nastavni plan i program, zadaci, sadržaj i pristup prema svakom djetetu. Nakon svakog izlaganja nastavnog sadržaja putem pričanja priče od učenika se traži da se bavi raznim aktivnostima te učiteljice u istraživanju smatraju kako im takav način učenikovog izražavanja veoma nedostaje. Tvrde kako koreliraju teorijsku nastavu s umjetničkim predmetima te tako učenicima daju šansu u iskazivanju mišljenja i doživljaja. Također smatraju kako im to onemogućuje manjak vremena, no i nezanimljiv nastavni sadržaj. (*...kad djecu ne motivira neki tekst ili priča, oni nisu aktivni... nego im jednostavno nije zanimljiv neki nastavni sadržaj., Učiteljica1; Često je neki tekst koji pročitamo na satu Hrvatskog jezika nastavak na Likovnoj kulturi. Ulažem mnogo pažnje u povezanosti nastavnih sadržaja, te da organiziram nastavu kao integrirani dan., Učiteljica2; Nemamo dovoljno vremena zadržati se na nekom tekstu, pa da koristimo nakon priče dramatizaciju te priče, ilustriramo to..., Učiteljica3*)

Sve učiteljice smatraju kako je bitno znati temperament učenika prilikom određivanja osnovne organizacije rada. (*Važno je znati kakvog temperamenta je svaki učenik., Učitelj1; Kada radim raspored sjedenja, grupni rad, rad u paru, uvijek razmišljam kakvog je karaktera učenik, kakve osobine ima učenik, bi li dao ili primio pomoć....može li dati sve od sebe, a da drugoga ne ometa., Učiteljica2; Temperament je bitan., Učiteljica3*)

f) nastavni materijal i tehnologija

Svi sudionici istraživanja ne bi izbacili uporabu udžbenika. Za njih je udžbenik polazna točka, priručno sredstvo. Također, smatraju kako je dobro za učenika da se zna koristiti knjigom. (*Ja se ne bih potpuno odrekla „pasivnih sredstava“, posebno udžbenika. Oni su naša polazna točka. Učiteljica1; Meni je to samo priručno sredstvo da njih uputim gdje to mogu naći ako oni nisu uspjeli pratiti i shvatiti nastavu. Učenici trebaju znati bitni sadržaj pronaći..., Učiteljica2; .... smatram da je dobro da se učenik služi udžbenikom., Učiteljica3*)

Tehnologija za učiteljice jest sredstvo kojim se nastavni proces može pospješiti. Učiteljice smatraju kako tehnologija ima mnoge prednosti zbog kojih ne bi napustile upotrebu istih u nastavi. (*Mislim da tehnologija može pospješiti nastavni proces, ali*

nije ona presudna., Učiteljica1; ...otvara vidike koje su nam nekada bili nedostupni., Učiteljica2; ...ne bih napustila upotrebu tehnologije., Učiteljica3)

U grafu su mišljenja učiteljica o učenikovo samostalnoj izradi bilježnica koje služe kao udžbenik.

Graf 2. Mišljenje učiteljica o učeničkim bilježnicama koji služe kao udžbenici

(Mislim da bi u početku bilo teže da učenici stvaraju svoje materijale za učenje... više se traži učiteljev trud., Učiteljica1; Neki učenici bi sve zapisali i to bi bilo previše teksta, neki ne znaju odvojiti što je bitno. Ako ih neki sadržaj ne zanima vjerojatno to ne bi ni zabilježili. Neki učenici sporije pišu..., Učiteljica2; ...ne bi trebale biti jedini izvor znanja., Učiteljica3)

g) ocjenjivanje

Učiteljica1 i Učiteljica2 izbacile bi brojčane ocjene posebice ocjenjivanje odgojnih predmeta brojčanom ocjenom. Smatraju kako su brojčane ocjene motivirajuće učenicima da uče. Tvrde kako pišu bilješke uz brojčane ocjene i kako je to dovoljno.

(Ocjena učenike prisili da uče., Učiteljica1; Odgojne predmete bih definitivno ocjenjivala samo opisnim ocjenama., Učiteljica2) Učiteljica3 izbacila bi brojčane ocjene, iako smatra kako je svima jasnija brojčana ocjena nego opisna. (Ja bih brojčane ocjene izbacila. Moram priznat da je svima jasnija brojčana ocjena., Učiteljica3)

h) odnos učitelja – roditelja

U waldorfskoj školi učitelj učenikov dom posjeti najmanje jednom godišnje što učiteljice nije oduševilo. Iako bi mnogo saznale o načinu kako učenik živi, o mišljenju i očekivanjima roditelja, učiteljice smatraju kako ne bi rado ulazile u privatni život učenika i njihovih roditelja. *(Nikome se to ne bi dopalo..., Učiteljica1; ...jer se iznenadimo u kakvim uvjetima živi dijete... Možda bih tada promijenila pristup i shvaćanje prema djetetu., ...razredniku je bitno da vidim oba roditelja..., Učiteljica2; Ne bih voljela ulaziti u njihove privatne živote., Učiteljica3)*

Učiteljice 1 i 2 smatraju kako bi roditelji pružili pomoć školi, no to bi uvijek bili isti roditelji. *(...samo bi to uvijek bili isti roditelji., Učiteljica1; ...nitko neće odbiti pružati pomoć., Učiteljica3) Učiteljica3 smatra kako redovne škole nemaju podršku roditelja. Kada bi škola imala suradnju roditelja, učenici bi brinuli o inventaru škole. (...učenici bi imali drugačiji odnos prema inventaru škole, drugačije bi se ponašala u školi i izvan nje, ne bi uništavala okoliš i predmete u školi., Učiteljica3)*

7. RASPRAVA

Ovim istraživanjem pokazalo se kako učitelji nisu u potpunosti zadovoljni programom kakav je u državnim redovnim školama. Mnoge didaktičke elemente implementirali bi u redovno školstvo. Sudionici intervjua u većini odgovora imaju isto stajalište, dok se u nekolicini mišljenja razilaze. Iako je velika razlika u godinama učiteljica i godinama radnog staža, Učiteljice¹ s drugim učiteljicama, one imaju poprilično ista mišljenja. Odnos učitelja i učenika veoma se razlikuje u waldorfskoj školi i redovnoj školi. Već u samoj organizaciji nastave waldorfski učitelj istu djecu poučava kroz čitavo njihovo osnovnoškolsko obrazovanje, dok u redovnom školstvu razredni učitelj odgaja i obrazova učenike 4 godine. Učiteljice koje bi pristale biti učiteljice svih 8 godina jednom razrednom odjeljenju smatraju kako bi to prvenstveno išlo u korist učenika, jer prelaskom u 5. razred učenici doživljavaju velike promijene koje mogu prouzročiti nerazvijanje učenikovih vještina i sposobnosti koje su bile nazočne u razrednoj nastavi. Osim toga, učiteljice bi se trebale dodatno educirati, jer je nastavni sadržaj opsežniji u razredima od 5 do 8 razreda. U waldorfskoj školi učiteljice svaki dan prije nastave pozdravljaju individualno svakog učenika. U redovnoj školi to nije običaj. Učiteljice pri ulasku u razred pozdravljaju sve učenike jednim pozdravom, a od učenika se često traži da ustanu i kažu u isto vrijeme „dobar dan“. Učiteljice bi voljele primijeniti individualni pozdrav u svoju praksu, iako kažu da pod odmorom često pružaju razne pozdrave, poput zagrljaja učenicima koji imaju želju i potrebu razgovarati s njima.

Prema Friedlaenderu i suradnicima ideja waldorfske pedagogije temelji se na načelima da učitelj ne poučava predmet, već poučava dijete; svako se dijete razvija vlastitim tempom; u različitim razvojnim fazama djeci su potrebna različita okruženja za napredovanje; učitelji prate i reagiraju na dječje razvojne faze i prema tome prilagođavaju što se uči i način na koji se uči; dugotrajni i kvalitetni odnosi između učitelja i učenika potiču razvoj učenika (Friedlaender i sur., 2015). Navedene specifičnosti waldorfske pedagogije upućuju na to koliko je waldorfska pedagogija usmjerena na individualni razvoj učenika te prihvaća učenikove želje i potrebe. Dakle, waldorfski učitelj prilagođava svakodnevni rad pojedinačnim potrebama. U redovnim školama individualan pristup prema svakom učeniku teško je postići jer nastavnici kritiziraju preopsežne nastavne programe. Iako je program zaista opsežan Vrkić-Dimić i Vidić (2015) kažu: „...upravo je nastavnik odgovoran za unutarnju redukciju sadržaja nastavnih programa predmeta koje realizira, pritom izdvajajući iz ukupne mase

sadržaja one vrijedne učenja i zapamćivanja. Nemaju svi sadržaji unutar programa istu težinu i važnost.“ (Vrkić-Dimić, Vidić, 2015: 111) Osim toga, učiteljice smatraju kako je u razredu prevelik broj učenika. Manji broj učenika po razredu omogućuje ostvarivanje individualnog pristupa prema svakom učeniku, što je velika prednost waldorfskog obrazovanja. U waldorfskoj školi razredni odjeli imaju između 35 i 40 učenika (Matijević, 2001). Razredni odjel se dijeli u više skupina za vrijeme trajanja nastave nekih predmeta. Svakako je waldorfskim učiteljima lakše pristupiti svakom učeniku individualno jer broj učenika u razredu ovisi o predmetu te ih bolje poznaje kada je učitelj istim učenicima kroz cijelo osnovnoškolsko obrazovanje.

Waldorfska škola ima nastavu organiziranu po epohama. Učiteljice 2 i 3 isprobale bi takav rad, te navode neke pozitivne strane nastave po epohama. Mogli bismo reći da je najbitnija karakteristika nastave po epohama da je pažnja usmjerena prema jednom predmetu. Prema Carlgrenu (1990) nijedan oblik rada ne nudi tako velike mogućnosti da se usredotoči i aktivira dječji interes te da se neko područje nastavnog sadržaja oblikuje u tako zaokružene i upečatljive slike. Učiteljice 2 i 3 prepoznale su kvalitetu nastave po epohama, dok Učiteljica3 smatra kako to u waldorfskim školama to funkcionira, dok u redovnom školstvu ona to ne bi primijenila. Što se tiče samog rasporeda u školama, učiteljice se slažu i to primjenjuju u svojoj nastavi da predmete kojima je potrebno misaono djelovanje provode odmah ujutro kada djeca imaju najveću pozornost i koncentraciju. Ukoliko bi imale praktični rad i one bi tako organizirale nastavu.

Učiteljice koje su sudjelovale u istraživanju pristale bi na izlaganje nastavnog sadržaja putem pričanja priča. Smatraju kako za osmišljavanje takvog sata treba biti kreativan i domišljat, no takav način rada učenicima bi bio vrlo zanimljiv. Ako bi se to uvelo u redovno školstvo, učitelji bi se trebali dodatno educirati. Sljedeće, učiteljice nisu oduševljene idejom da učenici u prvom razredu uče sve računske operacije. To bi bilo preveliko opterećenje za učenike, iako vjeruju da to dobro funkcionira u waldorfskim školama. Učiteljice smatraju kako je važno da učenici nauče lijepo pisati. Učenje krasopisa u školi Učiteljica1 ne bi uvela jer smatra da prilikom učenja slova je pisanje veoma zamorno i svako upozorenje na lijepo pisanje učenici teško prihvaćaju. Učiteljica2 i Učiteljica3 rado bi uvele učenje krasopisa u redovno školstvo, jer smatraju kako to pridonosi učenikovom razvoju.

Sve učiteljice ovog istraživanja voljele bi da se u redovno školstvo uvedu predmeti koji uključuju ručni rad i zanate. Smatraju kako bi to bilo korisno i zanimljivo učenicima. Problem je realizacija takvih predmeta jer se obrazovni materijali državnih škola financiraju sredstvima iz Državnoga proračuna Republike Hrvatske. Vlada ima ograničenu količinu novca kojim raspolaže te financiranje materijala i potrebe za realizaciju predmeta poput obrta, ručnog rada i slično u državnim školama je teško provedivo. Država waldorfsku školu financira od 60 do 80 posto, a ostatak se osigurava iz školarina ovisno o materijalnim mogućnostima roditelja, te od donacija prijatelja waldorfske pedagogije i nekih poduzeća (Matijević, 2001). Što se tiče školskog vrta, učiteljice smatraju kako za to nemaju vremena ni prostora, no ističu još jedan problem, a to je održavanje vrta tijekom praznika. U rad škole u waldorfskoj školi velika je uključenost roditelja koji sudjeluju u održavanju vrta. U državnim školama, takve suradnje nema, te ako bi se uveo predmet Vrtlarstvo u školama mnogo toga bi se trebalo promijeniti. Učiteljica1 kaže kako u četvrtom razredu učenici uzgajaju grah te da su veoma zainteresirani za njegu biljaka i proučavanje rasta biljaka. Sve učiteljice imaju pozitivan stav prema učenju sviranja instrumenata. Učiteljice 1 i 2 smatraju kako bi to učenicima trebala biti samo izvanškolska ili izvannastavna aktivnost. Učiteljica3 smatra da bi svatko trebao naučiti svirati neki instrument. Prema Carlgrenu (1990) waldorfske škole imaju težnju da učenici dođu u bliski i stalni dodir s neposrednim i živim muziciranjem. Uče se karakteristične pučke popijevke koje su povezane s aktualnim nastavnim epohama kao što je povijest, zemljopis i drugo (Carlgren, 1990). Učiteljica2 smatra kako je bitno znati svirati/pjevati jer se dobe ritmički temelji koji se mogu primijeniti u drugim predmetima. Euritmijom su učiteljice bile oduševljene te bi sve pristale da se uvede u državne škole. Učiteljica2 provodi pauze u prvom razredu jer učenici pred kraj školskog sata postanu nemirni. U tim pauzama provodi razne pokrete i igrice te smatra kako bi to sigurno bilo dobro u svim razredima. Zašto bi trebali euritmiju primijeniti i u državnim školama? Carlgren (1990) kaže da kada se uživimo u glasove ili pokrete, tada se aktiviraju sve duševne snage i čitavo ljudsko tijelo. Smatra kako euritmija može proizvesti takvu volju koja ostaje čovjeku čitav život (Carlgren, 1990). Svi sudionici istraživanja smatraju kako vrijedi probati euritmiju u državnim školama.

Učiteljice smatraju kako nemaju dovoljno vremena kako bi učenicima omogućile iskazivanje svojeg mišljenja i iskazivanje doživljaja nakon što se prezentira nastavni

sadržaj. Učiteljica1 također smatra kako su neki sadržaji dosadni učenicima te je teško izvući neku kreativnu stranu učenika na takve teme. Svaka učiteljica iz istraživanja bi željela da im se omogući dodatno vrijeme kako bi učenici mogli na kreativan način iskazati svoje doživljaje nastavnog sadržaja.

U waldorfskoj školi učitelju je jedan od najvažnijih zadataka upoznati temperament svojih učenika. Učiteljice kažu da je bitno znati kakvog je temperamenta svaki učenik u razrednom odjeljenju. Znanje o temperamentu učenika koriste u određivanju grupnog rada ili rasporeda sjedenja. Postupanje temperamentima u waldorfskoj školi nije ograničena samo na raspored sjedenja. Seitz i Hallwachs (1997) tvrde kako je cjelokupna nastava, a posebice pričanje priča uzima u obzir temperament učenika u waldorfskoj školi. Osim toga treba poznavati i vlastiti temperament i stalno se truditi uspostaviti ravnotežu sva četiri temperamenta (Seitz i Hallwachs, 1997).

Koliko god tehnička pomagala i priručnici bili profinjeni, oni vrijede vrlo malo, u usporedbi sa sposobnosti i predanju učitelja (Carlgren, 1990). Učiteljice kažu kako se ne bi odrekle pasivna sredstva, jer su oni njihova polazna točka. Također smatraju kako je bitno da učenik zna naći informacije i podatke o onome što ga zanima. Učiteljice su navele i mnoge probleme kojima bi se susrele ako bi učenici samostalno izrađivali materijale za učenje. Prvenstveno problem kojim se mogu susresti jest prilagodba učenika na takav rad. Učiteljice su protiv toga da se to uvede u praksu državne škole.

Učiteljica2 smatra kako bi odgojne predmete ocjenjivala samo opisnim ocjenama. Učiteljice iako vide pozitivne strane opisnog ocjenjivanja, smatraju kako je brojčana ocjena ipak jasnija roditeljima, učenicima i učiteljima. Učiteljice uviđaju kako je teško opisno ocijeniti učenika, oduzima previše vremena učitelju, velika odgovornost učitelja. U državnim školama opisno ocjenjivanje se koristi isključivo u prvom polugodištu prvoga razreda. U waldorfskoj školi to veoma dobro funkcionira te bi mogli zaključiti da učitelji nisu dovoljno pripremljeni za prijelaz na takvu metodu ocjenjivanja.

Roditelji u državnim školama nisu aktivni ni toliko bliski s učiteljima. Učiteljice ne bi voljele ulaziti u privatne živote roditelja, te smatraju kako se tamo ne bi ugodno osjećale. Učiteljica2 vjeruje kako bi odlazak u učenikove domove pridonijelo boljem razumijevanju učenikovog shvaćanja i stajališta. Učitelju je bitno poznavati roditelje,

te Učiteljica² kaže da se zna dogoditi da na kraju 4. razreda još uvijek ne poznaje oba roditelja svojih učenika. U waldorfskoj školi to se rijetko događa. Waldorfska pedagogija zalaže se za suradnju roditelja i smatra se da roditelji imaju radnu obavezu prema školi. Učiteljica³ kaže da se roditelje treba pitati i zamoliti za pomoć, te će oni pomoći. U državnim školama roditelje uključuju samo na školskim sastancima i putem vijeća roditelja.

8. ZAKLJUČAK

Iz odgovora sudionika istraživanja možemo zaključiti kako učiteljice uviđaju različitost plana i programa waldorfskih škola i državnih škola. Mnoge didaktičke elemente waldorfske pedagogije uvele bi u državno školstvo, no najčešći argument koji im ne dopušta implementaciju su financije, vrijeme i preopsežnost nastavnog sadržaja. Sudionici istraživanja imaju otprilike ista mišljenja. Zaključujemo da bi u državno školstvo implementirale sljedeće elemente waldorfske pedagogije: isti učitelj kroz cijelo učenikovo osnovnoškolsko obrazovanje, individualni pozdrav sa svakim učenikom pri ulasku u razred, individualni pristup svakom učeniku, poučavanje pričanjem priča, uvođenje ručnog rada, zanata, vrtlarstva i euritmije, naučiti kako postupiti s temperamentom učenika, veća suradnja roditelja. Ono što učiteljice nisu prepoznale korisnim u državnim školama jest nastava po epohama, učenje sviranje instrumenata, učenje krasopisa, učenje svih matematičkih operacija u prvom razredu, nastava bez pasivnih sredstava i tehnologije (posebice ne bi izbacile udžbenike) te smatraju kako su opisne ocjene dobre, no brojčane ocjene bi i dalje primjenjivale u državnom školstvu. Učiteljice su upoznate količinom nastavnog sadržaja državnih škola i vrijeme koje ono uzima je uzrok zašto one ne mogu pristupiti svakom učeniku individualno. Voljele bi da se to može promijeniti, jer kada bi se nastavni sadržaj reducirao tada bi se moglo implementirati praktični rad za što smatraju vrlo korisnim. U alternativnim se školama bitno mijenja položaj učenika što bi bilo korisno primijeniti u državnim školama. Učenik državnih škola iz pozicije objekta koji pasivno prima znanje postao bi aktivan subjekt koji dolazi do novih spoznaja i stvara znanja o određenoj temi. Dijete bi trebao postati centar rada. Waldorfske škole promiču druge vrijednosti poput veće slobode učenika, međugeneracijsko učenje, poticanje intelektualnih, socijalnih i umjetničko primijenjene sposobnosti. Neke ideje zaista mogu biti vrijedne „kopiranja“ i u državnim školama. Državne škole već su implementirale neke ideje, koje možda nisu striktno ideje alternativne pedagogije već njihov utjecaj, poput kutija pismenih kritika, veća samostalnost učenika, poticanja rada u paru, aktivna uloga učenika i sl. Mogli bismo reći da su to općenito ideje škola 21. stoljeća koje prepoznaju potrebe suvremenog učenika, koji traži nove načine učenja i poučavanja.

Nedostatak ovog istraživanja vidljiv je u malom broju sudionika. Tri sudionika zaista je mali broj ukoliko želimo dobiti relevantnije i vjernije rezultate. Istraživanje bi bilo

dobro provesti na većem uzorku i na području cijele Republike Hrvatske, jer vjerujem kako bi proizašli zaista zanimljivi podaci. Istraživanje koje bi također bilo korisno provesti jest implementacija didaktičkih elemenata waldorfske škole u državne škole učitelja koji su radili i u waldorfskim i u državnim školama. Daljnjim kvalitativnim istraživanjima valjalo bi produbiti spoznaje i iskustva na ovu temu. Rezultati ovog istraživanja mogu poslužiti za uvođenje nekih ideja alternativne pedagogije u državne škole radi stvaranja prikladnog suvremenog državnog školstva. Waldorfska pedagogija zaista ima kvalitetne i vrijedne didaktičke elemente o kojima treba promisliti, razraditi i implementirati u državno školstvo.

9. LITERATURA

1. Bezić, Ž. (1999). Waldorfska pedagogija. Crkva u svijetu, 34(4), 437-449. Preuzeto 12. lipnja 2020.: <http://hrcak.srce.hr/file/77982>.
2. Bubanko, D., Butna-Slunjski, J., Dragojević, B., Frančić, K., Guca, A., Ijačić, S., Karanović, J., Lukavečki, V., Markoč, M., Ramljak, M., Talajić Ijačić, V., Vincek D. i Vinković V. (1999). Nastavni plan i program za osnovnu waldorfsku školu. Preuzeto 12. lipnja 2020: <http://www.waldorfska-skola.com/nastavni-program.html>
3. Carlgren, F. (1990). Odgoj ka slobodi: pedagogija Rudolfa Steinera: slike i izvješća iz međunarodnog pokreta waldorfskih škola. Zagreb: Društvo za waldorfsku pedagogiju
4. Doutlik, K. (2015). Status medija u waldorfskoj školi. Medijska istraživanja, 21(1), 101-117.
5. Friedlaender, D., Beckham, K., Zheng, X., i Darling-Hammond, L. (2015). Growing a Waldorf-Inspired Approach in a Public School District. Stanford, CA: Stanford Center for Opportunity Policy in Education.
6. Jagrović, N. (2007). Sličnosti i razlike pedagoških modela Marije Montessori, Rudolfa Steinera i Célestina Freineta. Školski vjesnik, 56(1-2), 65-77. Preuzeto 12. lipnja 2020.: <https://hrcak.srce.hr/82653>
7. Katz, L.G., McClellan, D.E. (1999). Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije. Zagreb: Educa
8. Lange de Souza, D. (2012). Learning and development in Waldorfs pedagogy and curriculum, Encounter: Education for Meaning and Social Justice, 55-56
9. Matijević, M. (2001). Alternativne škole. Tipex: Zagreb.
10. Matijević, M. (2004). Ocjenjivanje u osnovnoj školi. Tipex: Zagreb.
11. Paschen, H. (2014). Waldorfsko obrazovanje i škole Rudolfa Steinera kao tema u odgojno-obrazovnim znanostima. Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje. 16 (1); 191-215.
12. Pikec. V. (2016). *Waldorfska škola u digitalnom dobu*. (diplomski rad). Učiteljski fakultet. Zagreb
13. Steiner, R. (1990). Odgoj djeteta sa stanovišta duhovne znanosti. Zagreb: Društvo za waldorfsku pedagogiju

14. Steiner, R. (1995). Pedagoška osnova i ciljevi waldorfske škole. Zagreb: Društvo za waldorfsku pedagogiju.
15. Steiner, R. (2003). Tajna ljudskih temperamenata. Zagreb: Rudolf Steiner Book
16. Steiner, R. (2008). Uvod u waldorfsku pedagogiju: duhovne osnove vaspitanja: devet predavanja održanih u Oxfordu, Engleska. Sarajevo: Buybook,
17. Seitz, M. i Hallwachs, U. (1996). Montessori ili Waldorf?: knjiga za roditelje, odgajatelje i pedagoge. Zagreb: Educa
18. Strahinić, M. (2018). Waldorfska škola. (diplomski rad). Učiteljski fakultet. Petrinja
19. Strugar, V. (1995): „Suradnja obitelji sa školom i učenikov školski uspjeh“. Bjelovarski učitelj, 4 (1): 11 – 15.
20. Vrcelj, S. (2000). Školska pedagogija. Rijeka: Filozofski fakultet
21. Vrkić-Dimić, J., Vidić, S. (2015). Korelacija i timski rad u nastavi – holistički pristup učenju i poučavanju -Izvorni znanstveni članak <https://hrcak.srce.hr/190135>

10. PRILOZI

Prilog 1. Primjer prijepisa svih odgovora svakog sudionika

Dob?

UČITELJICA1: 29 godina.

UČITELJICA2: 55 godina.

UČITELJICA3: 56 godina.

Razred u kojem trenutno predajete?

UČITELJICA1: Četvrti razred osnovne škole.

UČITELJICA2: Četvrti razred osnovne škole.

UČITELJICA3: Treći razred osnovne škole.

Koliko godina radnog staža imate u redovnoj školi?

UČITELJICA1: 4 godine.

UČITELJICA2: 32 godine.

UČITELJICA3: 28 godina.

Jeste li ikada čuli za waldorfsku školu?

UČITELJICA1: Jesam, čula sam za waldorfsku školu. Znam da oni imaju drugačiji koncept rada. Djeca u toj školi stalno nešto kreativno izrađuju, nemaju strogi raspored sjedenja...

UČITELJICA2: Jesam, znam neke osnovne stvari o njoj.

UČITELJICA3: Naravno da jesam.

1. Što mislite o tome da ste učitelj jednog razreda kroz cijelo njegovo osnovnoškolsko obrazovanje (svih 8 godina)?

UČITELJICA1: Mislim da bi to bilo zanimljivo. Teško mi se zamisliti biti razrednica svih osam godina jednom razredu, jer takav koncept nemamo u redovnoj školi. Učenicima bi bilo znatno lakše, jer im je jako težak prijelaz iz četvrtog u peti razred. Moji učenici su ostali šokirani kada su čuli da mene, u petom razredu, više neće imati kao razrednicu. Smatram da bi učenicima bilo puno jednostavnije i lakše imati jednog razrednika kroz cijelo osnovnoškolsko obrazovanje.

UČITELJICA2: Interesantno. Morala bih se još educirati. Bilo bi mi drago da mogu pratiti djecu do osmog razreda i nastaviti s njima započeto. Posebno bi mi bilo drago ako bih otkrila neke sposobnosti, vještine koje bi učenici možda izgubili i ne bi razvili kada prijeđu u 5. razred. Te vještine bi se možda izgubile zbog različitih razloga, no izdvojila bih razlog tome jer učenici nisu toliko bliski s predmetnim učiteljima. Pristala bih na to.

UČITELJICA3: Ne bih voljela. Trebala bih imati mnogo šire obrazovanje.

2. Što mislite da u svoju razrednu svakodnevnicu uvedete individualni pozdrav sa svakim učenikom?

UČITELJICA1: To je zgodna ideja. Djeca jako vole taj taktilni doticaj s učiteljima. Naša djeca isto vole zagrliti učitelja, ali sada to moramo izbjegavati zbog epidemije bolesti COVID-19. Mislim da bi se to bez brige implementiralo u svakodnevni rad.

UČITELJICA2: To već sad imamo. Grlim se s onim učenicima koji su pristupačniji, koji to žele. Neka djeca su zatvorenija te s njima imam pozdrav kao što je mahanje ili samo pozdrav. Za vrijeme korone smo imali virtualni pozdrav tako da je svatko pritisnuo ruke uz sebe, kao zajednički zagrljaj.

UČITELJICA3: Nemam ništa protiv, rado bih to uvela u svoju svakodnevnicu. Učenici vole pažnju koju daje učitelj.

3. U waldorfskim školama nastava se svakog dana strukturira prema unaprijed određenom ritmu. Dnevni ritam organiziran je kroz izmjene glavne (teoretski sadržaj), predmetne (umjetnički sadržaj) i praktične nastave (praktična nastava). Biste li organizirali nastavu kao što je u waldorfskoj školi organizirana? Što mislite, ima li ritam značaj za učenike?

UČITELJICA1: Mislim da bi tako organizirana nastava olakšala rad učenicima. Teško je u redovnoj školi posložiti raspored sati kako bi bilo učenicima optimalno opterećenje. Mi smo to na fakultetu učili, ali to je nemoguće izvesti u praksi. Nezgodna situacija je kada se obrazovni predmeti nađu 4., 5., ili 6. sat kada je koncentracija već puno slabija. Tako bi maknuli opterećenje s njih i možda bi bilo jednostavnije i učenicima i nama, učiteljima. Ritam ima značaj za učenike.

UČITELJICA2: Ako ne ovisim o rasporedu dvorane, na raspored ujutro provodim predmet koji je zahtjevniji, a pred kraj stavljam odgojno-umjetničke predmete kako bi učenicima bilo lakše pratiti. Jedino u redovnoj nastavi nema praktičnih predmeta kao što je u waldorfskoj školi. No svakako bih pristala na takvu podjelu rada. Mislim da je ritam bitan za učenike.

UČITELJICA3: Ne znam, nemam neko mišljenje o tome.

4. Waldorfski učitelji priče ne čitaju već ih uče napamet i kroz svojevrsni igrokaz i pričanje priča učenicima prezentiraju nastavni sadržaj. Kako komentirate ovakvu metodu rada.

UČITELJICA1: Ova metoda rada čini mi se vrlo zanimljiva. Ja se trudim u svojoj nastavi što više povezati nastavni sadržaj sa svakodnevnim situacijama. Na satu Hrvatskog jezika zbilja se potrudim da interpretiram neku priču tako da je njima zanimljivo, posebno ako je u pitanju neki dijalog. To mogu interpretirati na primjer promjenom boje glasa. Vidim da učenici pozitivno reagiraju na to. Smatram da bi bilo puno teže osmisliti poučavanje kroz pričanje priča, mnogo bi se trebalo uložiti truda i kreativnosti, no to ne bi bilo nemoguće.

UČITELJICA2: Ja volim puno pričati, to mi ne bi bio problem. Volim „izlaziti“ iz udžbenika i povezivati sa stvarnim situacijama. Mislim da bi učenicima bilo zanimljivo. Učenici ne bi imali osjećaj da je to nastavni sadržaj. Ja bih se trebala puno više pripremiti. Kod takvih predmeta koji su opsežni, znanstveno nabijeni, treba oblikovati u pristupačnost priče. Vjerujem da bi odbojnost prema nekim predmetima nestala.

UČITELJICA3: Da, rado bih to uvela u svoju nastavu. Učenici uživaju u slušanju priča, užive se u nju.

5. Nakon što učitelj ispriča priču, učenike se pušta da se bave aktivnostima poput crtanja, slikanja, modeliranja glinom, igranja uloga, izražavanja putem glazbe ili tjelesnog pokreta, sve kako bi učenici dublje uronili u ispričanu priču i na taj je način bolje razumjeli. Biste li primijenili ovakav način poučavanja?

UČITELJICA1: Tu se podrazumijeva da su učenici dosta samostalni. Ja vidim da se pojavljuje problem kod naše djece na generacijskoj osnovi. Naime, kad djecu ne motivira neki tekst ili priča, oni nisu aktivni, treba izvlačiti svaku informaciju iz njih. Tada nismo zadovoljni kako je sat ispao. Znam da nije krivica učitelja, nego im jednostavno nije zanimljiv neki nastavni sadržaj. Jezično izražavanje je dosta slabije. Pitanje je koliko bi mogli realno očekivati da učenici daju nešto od sebe u smislu kreativnosti. Mislim da to ne bi dobro funkcioniralo u početku.

UČITELJICA2: Često koreliram hrvatski, prirodu i likovni. Često je neki tekst koji pročitamo na satu Hrvatskog jezika nastavak na Likovnoj kulturi. Ulažem mnogo pažnje u povezanosti nastavnih sadržaja, te da organiziram nastavu kao integrirani dan. Mi nemamo tu praksu da odmah nakon izlaganja nekog sadržaja učenik pokaže svoje shvaćanje tome sadržaju i pokaže kako je doživio to. No mislim da je korelacija predmeta dovoljna.

UČITELJICA3: Mislim da nam to jako nedostaje. Nemamo dovoljno vremena zadržati se na nekom tekstu, pa da koristimo nakon priče dramatizaciju te priče, ilustriramo to. Voljela bih da mi se omogući više vremena kako bi više pažnje posvetili svakom tekstu.

6. Učenici u Waldorfskoj školi uče sve četiri računske operacije u prvom razredu. Što mislite o tome da učenici državih škola uče sve računske operacije već u prvom razredu, gledajući s tog aspekta da su sve računske operacije povezane?

UČITELJICA1: Mi u četvrtom razredu sve računske operacije povezujemo kroz redosljed izvođenja računskih radnji. Bojim se da bi učenje svih računskih operacija odjednom, u prvom razredu, učenicima predstavljalo preveliko opterećenje. Mislim da je bolje postepeno ih poučavati računskim operacijama. Dakle, ja takav način ne bih uvela s obzirom na to da uče i čitati, dakle slova, još na satu Matematike i brojke. Previše je to za njih.

UČITELJICA2: Ne znam... Učenicima je jako teško posebno oduzimanje do dvadeset u prvom razredu. U waldorfskoj školi sigurno je tako nastava organizirana u planu i programu da učenicima učenje svih matematičkih operacija nije toliko zamorno i teško. Imamo veliki problem u drugom razredu što se tiče memoriranja brojeva u množenju. Trebala bih probati kako bih znala prosuditi je li učenje svih računskih operacija u prvom razredu dobro za učenike. Mislim da je kod nas ipak bolje u prvom razredu učiti samo zbrajanje i oduzimanje.

UČITELJICA3: Postoje ljudi koji su osmislili takav način poučavanja gdje se poučavaju sve četiri računske operacije u prvom razredu i to funkcionira u tim škola, kod nas je to nemoguće. Vjerujem da to ima svoju logiku i povezanost, no ja se ne bih upuštala u to.

7. U trećem razredu učenici u Waldorfskoj školi uče krasopis. Kako biste komentirali učenje krasopisa u OŠ? Biste li vi u plan i program dodali i učenje krasopisa?

UČITELJICA1: Mi stalno potičemo učenike da pišu uredno, čitko. Vrlo često se dogodi da ni sami ne znaju pročitati što su napisali. Koliko god mi to potičemo, nažalost to ne dopire do njih. Ne zovemo to krasopis, ali ih stalno potičemo na uredno pisanje. Ne bih dodala u redovnu nastavu još i učenje krasopisa, jer se i ovako „mučimo“ s rukopisima.

UČITELJICA2: Da, definitivno. Jako se malo pozornosti pridaje rukopisu. Velike su poteškoće dobiti uredno pisanje. Rukopis pokazuje osobnost čovjeka. Vjerujem da krasopis pridonosi razvoju čovjeka. Danas se divimo kada netko piše lijepo. Pokušala bih uvesti učenje krasopisa u svoju nastavu.

UČITELJICA3: Dobra ideja. Mislim da bi učenje krasopisa bilo korisno za svakoga.

8. Što mislite o tome da učenici trećeg razreda obilaze stare zanate, da uče epohu gradnje, upotrebu različitih materijala?

UČITELJICA1: Mislim da to nije loše da učenici upoznaju razna zanimanja. Mi to djelomično prolazimo kroz različite terenske nastave, no svakako bih uvela tako nešto i smatram da bi to učenicima bilo vrlo zanimljivo.

UČITELJICA2: Jako interesantno. Mnogo bi više naučili kada bi radili nešto praktično. Definitivno sam za to da iskuse odlazak majstoru i da izrade nešto.

UČITELJICA3: Uvela bih i to u svoju nastavu samo da imam dovoljno vremena. Zanimljivo i korisno.

9. Što mislite da se u redovnu nastavu uvede predmet „Vrtlarstvo“?

UČITELJICA1: Mislim da bi to bilo jako dobro da se uvede. U četvrtom razredu uzgajamo grah, dakle siju sjeme i jako su ponosni kada naraste. Mislim da bi vrtlarstvo bilo pozitivno za njih.

UČITELJICA2: Da, jako bih voljela da postoji školski vrt. Dva su problema. Prvi je taj da nemamo vremena za sve te predmete, što nam ne dopušta plan i program, a drugi je taj da ne znam tko bi se brinuo o tom vrtu za vrijeme praznika. Na roditelje ne možemo očekivati.

UČITELJICA3: Bilo bi odlično! Nemamo dovoljno prostora. U svakom slučaju bilo bi korisno za učenike da nauče kako se sije, sadi i da promatraju biljku kako raste.

10. Što mislite o tome da svaki učenik u prvom razredu uči svirati na dječjoj harfi, liri ili pentatonskoj flauti, a najkasnije u trećem razredu odabire svoj instrument koji će učiti svirati do kraja osnovnoškolskog obrazovanja?

UČITELJICA1: Ja bih to prepustila želji djeteta. Neka djeca to ne vole i ne bih ih prisiljavala da uče svirati instrumente. Pogotovo ako se u razredu nađu neka djeca koja nemaju razvijen sluh. Zato imamo glazbene škole te to dosta dobro funkcionira kod nas.

UČITELJICA2: Učenje instrumenta ja gledam kao stvar kulture. Ako znaš svirati neki instrument, ritmički se dobe temelji koji služe u matematici ili bilo čemu gdje možeš taj ritam primjenjivati i razvijati druge vještine. Ne znam bi li djeca pokazala interes za to i sigurna sam da ne bi sva djeca voljela svirati instrument. Tko osjeća potrebu da svira neki instrument ja bih ponudila učenje sviranja putem izbornog predmeta.

UČITELJICA3: To bi bilo savršeno. Svatko bi se trebao okušati u sviranju nekog instrumenta.

11. Djeca se u waldorfskim školama uče zanatima i ručnom radu. Tako, ovisno o dobi, djeca uče šivati odjeću, plesti košare, izrađivati igračke i predmete od kože. Što Vi mislite o tome da učenici redovnog školstva uče izrađivati ručne radove?

UČITELJICA1: Jako sam za to. Sama vodim nastavnu aktivnost koja se zove „Scensko likovna družina“ u kojoj učenici kroje i uče šivati. Naš proizvod je platnena torba s uzorkom kneginečke kule. Djeca pozitivno reaguju na to, jako su angažirani čak i dečki za koje bi možda mislili da ne bi u ruke primili iglu i konac. Mislim da je to dobro za razvijanje fine motorike koja njima nedostaje. Apsolutno sam za to!

UČITELJICA2: Nešto slično je to bilo u domaćinstvu. Neke škole imaju zadruge u kojima šivaju, heklaju, pletu, izrađuju specifične, zavičajne predmete koji su vezani za njihov kraj. Definitivno sam za to, ako bi to bilo moguće realizirati. Ono što nas najviše sputava u redovnim školama je nedovoljno sredstava za kupnju materijala i za pripremu svega. Mi nismo stručni za to pa opet treba platiti nekog mentora koji bi nas podučio.

UČITELJICA3: Bilo bi korisno učenike učiti o zanatima i ručnom radu u redovnoj školi. Problem je što nemamo vremena i sredstava. Ako bi se moglo financirati, ja sam da se ta ideja primijeni.

12. Što Vi mislite da se u redovnu nastavu uvede predmet „Obrti“? Učenici bi na satu Obrta izrađivali predmete od drva uz pomoć noževa, ručnih pila, bušilica, čekića, raznih alata za rezbarenje.

UČITELJICA1: To bi im bilo teže nego izrada ručnih radova od tkanina. Ne vidim da bi to bilo nešto negativno.

UČITELJICA2: Mislim da naši učenici nemaju razvijenu finu motoriku. Oni se doma ne bave takvim poslovima, kao što su nekada djeca više pomagala roditeljima. Bojali bi se alata i možda bi se ozljeđivali. Roditelji bi bili zabrinuti da se dijete ne ozlijedi. Roditelji su previše zaštitnički nastrojeni prema djeci i to bi trebalo biti jako dobro razrađeno i planirano. Osim toga razred je prevelik, jedino da se razred dijeli, kako bi se mogli pratiti učenici u radu.

UČITELJICA3: Isto kao i prethodno pitanje, bilo bi korisno svakom učeniku da nauči nešto izrađivati. No ponovno financijski gledano je to teško realizirati.

13. Jedan nastavni sadržaj uči se četiri tjedna te se to u waldorfskoj školi zove nastava po epohama. Kako komentirate nastavu u epohama, ako možete birati, biste li primijenili nastavu po epohama?

UČITELJICA1: Mislim da je zanimljiva nastava po epohama. Naši to pokušavaju kroz reformu, rade na povezivanju sadržaja da se što više međupredmetno korelira. Meni se to osobno ne sviđa jer sam vidjela kako to funkcionira na „Školi na trećem“. Skače se iz cjeline u drugu cjelinu, samo da se zadovolji nekakva forma, povezivanje tema. Nisam zadovoljna kako je to kod nas zamišljeno, dok vjerujem da u waldorfskim školama to funkcionira. U redovnoj školi, ja to ne bih primijenila.

UČITELJICA2: Nastava po epohama bilo bi dobro rasterećenje za djecu što se tiče knjiga. Ne bi toliko predmeta trebala učiti odjednom. Sva pažnja bi bila usmjerena na jedan predmet, to bi se moglo produbiti, više toga obraditi. Plan bi se trebao detaljno obraditi kako bi to funkcioniralo. Možda to ne bi bilo toliko zamorno djeci, možda bi sat bio kvalitetnije isplaniran, povezan sa stvarnošću. Tako da smatram da bih mogla to primijeniti, no čitav plan i organizacija rada bi trebala biti prilagođena.

UČITELJICA3: Okušala bih se u tome. Nisam sigurna je li to provedivo u redovnim školama.

14. Biste li mogli napustiti uporabu "pasivnih" nastavnih sredstava (udžbenika, sekundarnih izvora, audiovizualna nastavna sredstva)? Smatrate li da oni oslabljuju kontakt učitelja i učenika?

UČITELJICA1: Ja se ne bih potpuno odrekla „pasivnih sredstava“, posebno udžbenika. Oni su naša polazna točka. Nama se otvaraju drugačije mogućnosti da prenesemo i izložimo nastavni sadržaj. Imamo raznih programa kako bi učenicima bio sat zanimljivi. Knjiga je knjiga, ja je poštujem.

UČITELJICA2: Ne bi mi predstavljalo problem da izbacim „pasivna“ nastavna sredstava. Meni je to samo priručno sredstvo da njih uputim gdje to mogu naći ako oni nisu uspjeli pratiti i shvatiti nastavu. Koristim udžbenik u četvrtom razredu više kako bi se osamostalili za prelazak u peti razred. Učenici trebaju znati bitni sadržaj pronaći. Bilo bi teže i zahtjevnije meni, kao učitelj, jer bi trebala sve voditi sama, pripremati materijale, fotografije, pripremiti se u digitalnom smislu.

UČITELJICA3: Moglo bi se, no smatram da je dobro da se učenik služi udžbenikom.

15. Tehnologija nije dio učionice u osnovnom obrazovanju u waldorfskoj školi. Što mislite, biste li mogli prilagoditi rad u Vašoj učionici bez tehnologije? Je li nastava po Vašem mišljenju bolja uz pomoć tehnologije?

UČITELJICA1: U neku ruku bih mogla bez tehnologije. Sada sam bila dva mjeseca samo na tehnologiji. Jako mi je obična nastava nedostajala. Mislim da tehnologija može pospješiti nastavni proces, ali nije ona presudna. Učitelj je učitelj. Sada su učenici bili samo na tehnologiji, ali su komentari takvi da učitelja ništa ne može zamijeniti. Na jedan način mi je drago da se takva situacija razvila da su i učenici i roditelji shvatili da su učitelji važni.

UČITELJICA2: Sada teško. Tehnologija nam otvara vidike koje su nam nekada bili nedostupni. Učenicima mogu pokazati i upustiti kako bi mogli proširiti svoje znanje. Jednim klikom im mogu potkrijepiti svoju priču nekim podacima, slikovnim materijalima i učenicima je to interesantnije. Učenici su prije trebali sami stvarati predodžbe, slike, gdje je to s duge strane bilo dobro jer su bili mnogo kreativniji nego što su današnja djeca.

UČITELJICA3: Mislim da je dobra nastava ako se upotrebljava tehnologija. Ne bih napustila upotrebu tehnologije. Mislim da ima mnogo pozitivnih strana ako se zna kako, kada i zašto se koristi tehnologija u nastavi.

16. Djeca u waldorfskoj školi samostalno stvaraju svoje materijale za učenje i udžbenike proizašle iz predavanja, posebnih projekata i ostale suradnje s učiteljem. Što mislite da se ovakva praksa uvede u redovne škole?

UČITELJICA1: Mislim da nam je omogućeno dosta materijala. Imamo razne seminare gdje nas informiraju za izradu materijala. Mislim da bi u početku bilo teže da učenici stvaraju svoje materijale za učenje. Puno više se traži učiteljev trud. Teško i gotovo nemoguće da se to uvede u redovne škole.

UČITELJICA2: Neki bi to učenici dobro obradili, dok se neki ne bi našli u tome i voditi bilješke. Trebalo bi neko vrijeme raditi na tom principu. Vjerojatno da se to od početka radi ne bi bilo problema. Neki učenici bi sve zapisali i to bi bilo previše teksta, jer ne znaju odvojiti što je bitno. Ako ih neki sadržaj ne zanima vjerojatno to ne bi ni zabilježili. Neki učenici sporije pišu, što još jedan problem. To ne bih uvela.

UČITELJICA3: Waldorfska škola ima takav proces. Škola za život ide k tome da svaki učenik ima svoju mapu i da se tamo stave svi radovi. No učenik treba imati neki dodatni materijal, neka dodatna objašnjenja i fotografije kako bi čitajući udžbenik

nadogradio svoje znanje ako ima želju. Bilježnice su važne učenicima, no ne bi trebale biti jedini izvor znanja.

17. Što mislite o tome da se učenike ne ocjenjuje brojčanom ocjenom, već opisnom ocjenom?

UČITELJICA1: Uvidjela sam jedan problem u redovnim školama. Učenici nemaju dojam da ne uče za ocjenu. Dva mjeseca su učili, ali nisu dobili ocjene i već se vidi da im to znanje nedostaje. Ocjena učenike prisili da uče. Mislim da bi se generalno trebala promijeniti svijest o znanju. Mi pišemo opisne ocjene, ali oni to ne dožive kao nešto bitno, već im je brojčana ocjena značajna.

UČITELJICA2: Odgojne predmete bih definitivno ocjenjivala samo opisnim ocjenama. Nemamo svi jednake vještine i sposobnosti. Neki imaju traumu zbog toga što su dobili možda ocjenu vrlo dobar i misle da neće dobiti nikada odličan. Misle da nisu sposobni da nešto odrade. U ostalim predmetima već sad dosta pišem bilješke iz kojih bih mogla zaključiti znanje učenika. Neprestano bih slušala pitanja roditelja „Koja bi to ocjena bila?“ Ne bih izbacila brojčane ocjene, jer bih tada imala dupli posao. Dovoljan je komentar koji pišemo uz brojčanu ocjenu.

UČITELJICA3: Ja bih brojčane ocjene izbacila. Moram priznat da je svima jasnija brojčana ocjena. Roditeljima je uvid u ocjenu lakše, učiteljima je brojčanu ocjenu lakše dati. Bilo bi odlično da brojčanih ocjena nema te da se koriste samo opisne ocjene.

18. Prema Steineru, osnivaču waldorfske škole, određene kategorije temperamenata mogu pomoći učiteljima u određivanju postupaka prema učenicima. Učitelj tako uzima u obzir temperamente učenika prilikom određivanja rasporeda sjedenja u klupama, prilikom biranja i čitanja priča, za vrijeme rješavanja nesuglasica i sl. Što mislite o tome? Smatrate li da je važno znati kakav temperament ima učenik za njihov zajednički rad?

UČITELJICA1: Mi pratimo učenikov temperament, posebno ako učenik ima problema u ponašanju, stalno ga držimo pod kontrolom. Postoje pravila koja se moraju poštivati bez obzira na temperament. Važno je znati kakvog temperamenta je svaki učenik.

UČITELJICA2: Bitno je znati kakvog je temperamenta učenik. To se vidi po aktivnosti učenika, koji su nemirni, koji imaju mnogo energije. Kada radim raspored

sjedanja, grupni rad, rad u paru uvijek razmišljam kakvog je karaktera učenik, kakve osobine ima učenik, bi li dao ili primio pomoć. Bitno je da se učenik ugodno osjeća i da može dati sve od sebe, a da drugoga ne ometa.

UČITELJICA3: Temperament je bitan. Pratim temperamente učenika.

19. U waldorfskoj školi izvodi se predmet koji se zove euritmija. Euritmija je harmonično izražavanje snaga koje djeluju u glazbi, pokretu i govoru. Predmet Euritmija izvodi se jednom do dva puta tjedno sa ciljem da se razvije sklad svih životnih funkcija u učeniku, a pritom se potiče sposobnost koncentracije i pamćenja. Što mislite da se euritmija uvede u redovno školstvo?

UČITELJICA1: Moram biti iskrena, nisam čula za predmet Euritmija, no ovo što sam čula zvuči doista zanimljivo. Podsjeća me na dramsko izražavanje. Mislim da vrijedi probati u redovnoj nastavi primijeniti euritmiju.

UČITELJICA2: U prvom razredu često prakticiram stanke u kojima provodim različite pokrete, igrice kako bi učenicima vratili koncentraciju. Sigurno bi tako nešto pomoglo i u drugim razredima, samo što nažalost nemamo toliko vremena da se uzima po 10 minuta na svakom satu na razgibavanje i opuštanje. Možda kod djece koja imaju problema s pažnjom ili su hiperaktivni bi to bilo dobro da se smire i da nauče pravilno disati.

UČITELJICA3: Mislim da bi to bilo učenicima korisno. Ne bi bilo gubljenje vremena, no problem je što vremena u redovnim školama nema.

20. U waldorfskoj školi svaki razredni učitelj najmanje jednom godišnje posjeti roditeljski dom svakog učenika. Što mislite da ovakav dinamičan socijalni organizam roditelja, učitelja i učenika uvedete u svoju praksu?

UČITELJICA1: Nekada davno takva praksa se primjenjivala. Mislim da to doprinosi boljem razumijevanju i načinu funkcioniranja djeteta. Da vidimo kakav je sklad/nesklad u obitelji. Bih li uvela obilazak domova to ne znam odgovor. To je dvosjekli mač. Svi smo osjetljivi na svoju intimu. Nikome se to ne bi dopalo i ne bi nam bilo ugodno. Mislim da bih u grču odlazila u domove.

UČITELJICA2: Ne znam bi li se to moglo ostvariti zbog radnog vremena roditelja. Ne znam hoće li se poklopiti moje radno vrijeme s njihovim slobodnim radnim vremenom.

U domovima nekih roditelja bih se osjećala ugodno, a kod nekih ne. Odlazak u roditeljsko okruženje bi mi pomoglo jer se iznenadimo u kakvim uvjetima živi dijete. Možda bih tada promijenila pristup i shvaćanje prema djetetu. Jako malo poznajem roditelje, posebno u prvom razredu. Vjerujem da bi bila veća suradnja roditelja sa učiteljima i radom škole. Ovako smo kao sjeverni i južni pol. Interesantno je da u četvrtom razredu još uvijek ne poznajem oba roditelja nekih učenika. Meni kao razredniku je bitno da vidim oba roditelja, da razgovaram s njima, čujem razmišljanja i jednog i drugog roditelja.

UČITELJICA3: Ne mogu si to zamisliti. Kada bi se to uvelo kao praksa, to bi nam bilo normalno. Ne bih voljela ulaziti u njihove privatne živote.

21. Što mislite o tome da roditelji nastoje pomoći u organizaciji škole (kao što je: rad u biblioteci, pomoć u nabavci materijala za praktični rad učenika, sudjelovanje u tjednom čišćenju, ali i za vrijeme praznika pomažu za rad u vrtu, njegu životinja, služba u uredu i rad pri telefonu...).

UČITELJICA1: Mislim da bi se roditelji u to rado uključili, samo bi to uvijek bili isti roditelji. Ne bi svi mislili da je to za dobrobit njihove djece.

UČITELJICA2: U takvim školama kao što je waldorfska škola, roditelji su svjesni svojih obaveza. Roditelji su dio te škole. Nažalost mi nemamo takvu suradnju i podršku svih roditelja. Vjerujem da kada bi to imala i državna škola, učenici bi imali drugačiji odnos prema inventaru škole, drugačije bi se ponašala u školi i izvan nje, ne bi uništavala okoliš i predmete u školi. Mi pokušavamo to i preko vijeća roditelja, školskih sastanaka i školskog odbora u kojima su roditelji uključeni. Roditelji vole doći na školske sastanke kada imamo neke aktivnosti, ali kada bi to bilo češće to bi predstavljalo problem.

UČITELJICA3: Ako se roditelje pita, nitko neće odbiti pružati pomoć.

22. Uloga waldorfskog učitelja je upoznati učenike, poštovati njihovu prirodu te voditi ih i inspirirati da dosegnu svoj puni potencijal s individualiziranim metodama poticanja i učenja. Dok se smatra da je u redovnim školama razvoj pojedinog djeteta balansirana s potrebama cijeloga razreda. Što mislite o individualnom sagledavanju i poštivanju učenikove prirode?

UČITELJICA1: S obzirom na to da waldorfska škola ima potpuno drugačiji način rada, mislim da je to kod njih izvedivo. U redovnim školama je to teško. Naš nastavni program je preopsežan. Imamo ograničenu slobodu organizirati nastavu prema mogućnostima učenika. Mislim da radimo najbolje što možemo. S obzirom na poštivanje učenikove prirode mislim da im trebamo pružiti neku realnu sredinu, kako ne bi možda kaskali za drugima.

UČITELJICA2: Nama je to jako teško. Mi bi trebali imati individualni pristup sa svakim učenikom. Mi sve interpretiramo prema nekoj zlatnoj sredini. Ako je neki učenik nadareni, njima damo neki zadatak više, oni koji su nešto slabiji, njima pomažemo i reduciramo nastavni sadržaj. Problem je u tome što smo prenatrpani nastavnim sadržajem i što je veliki broj učenika. Nemoguće je svakom učeniku individualno prići.

UČITELJICA3: Trudimo se omogućiti svakom učeniku da se razvija prema svojim sposobnostima.

Prilog 2. Parafrazirani zapisi intervjua s oznakama kodiranja

a) Učiteljica1

Učiteljica1 je rekla kako ima 29 godina, predaje u četvrtom razredu osnovne škole te da ima 4 godine radnog staža u redovnoj školi. Učiteljica1 je objasnila kako je upoznata sa specifičnostima waldorfske škole. Navodi kako bi bilo zanimljivo biti razrednik jednom razredu kroz čitavo osnovnoškolsko obrazovanje jednog razrednog odjeljenja. Učiteljica smatra kako je učenicima stresan prijelaz iz četvrtog u peti razred te bi im se tako olakšalo. Učiteljica1 smatra kako učenici vole primjeren tjelesni dodir. Učiteljica1 tvrdi kako bi se individualni pozdrav lako i rado implementirao u svakodnevni rad. Učiteljica1 smatra da način kako je nastava strukturirana u waldorfskim školama olakšava učenicima rad. Ističe kako je teško u redovnoj školi posložiti raspored sati, a da učenici nemaju preveliko opterećenje. Učiteljica1 tvrdi da se na fakultetu uči kako odgovarajuće izraditi raspored, no teško ga je izvesti u praksi. Zaključuje kako koncentracija pada nakon 4. sata. Učiteljica1 također navodi kako bi tako organizirana nastava bila jednostavnija za učenike. Smatra kako ritam ima značaj za učenike. Učiteljica1 smatra kako joj se poučavanje putem pričanja priča čini zanimljiva metoda rada. Ispričala je svoje iskustvo kako učenici pozitivno reaguju kada učiteljica interpretira neku priču te navodi jedan primjer kako to radi - promjenom boje glasa. Smatra kako je teže planiranje sata, smišljanje priče te da je potrebno mnogo truda. Učiteljica1 navodi problem kako učenici nisu aktivni ako ih ne motivira neki tekst te svoje doživljaje teško iskazuju. Tvrdi kako tada nije zadovoljna s provedenim satom, no zna kako to nije krivica učitelja. Smatra kako je učenicima jezično izražavanje doista problem te nije sigurna u kojoj mjeri bi trebala imati očekivanje u iskazivanju učenikove kreativnosti. Učiteljica1 smatra kako takav model u početku ne bi dobro funkcionirao. Učiteljica1 kaže kako sve računske operacije povezuju tek u četvrtom razredu. Tvrdi kako bi učenicima bilo preveliko opterećenje učiti sve računske operacije u prvom razredu te smatra kako je kvalitetnije postepeno poučavati učenike računskim operacijama. Zaključuje kako ne bi uvela učenje svih računskih operacija odjednom u prvom razredu jer je veliko opterećenje učenicima na satu Hrvatskog jezika učiti i slova. Učiteljica1 kaže kako potiče učenike na uredno i čitko pisanje. Učiteljica1 ističe problem što učenici toliko ružno znaju pisati da ni sami ne znaju pročitati ono što piše. Učiteljica iako imajući problem s urednošću učenika, smatra kako ne bi dodala u redovnu nastavu učenje krasopisa. Učiteljica1 kaže kako

je dobro da učenici upoznaju razna zanimanja. Navodi kako djelomično o tome učenici uče kroz različite terenske nastave, te smatra kako bi učenicima bilo zanimljivo učiti o tome. Učiteljica1 kaže kako bi bilo pozitivno da se uvede predmet vrtlarstvo u redovnu školu. Ispričala je kako u četvrtom razredu uzgajaju grah te su djeca ponosna kada isto naraste. Prema Učiteljici1 učenje sviranja instrumenta treba prepustiti želji djeteta. Tvrdi kako se ne smije prisiljavati dijete na to te kako to može biti problem u školama ako djeca nemaju razvijen sluh. Kaže kako je zadovoljna kako glazbene škole funkcioniraju kod nas. Učiteljica1 ispričala je kratko iskustvo sa učenjem u školi o ručnom radu. Učiteljica1 vodi nastavnu aktivnost gdje učenici uče krojiti i šivati te su se učenikova iskustva o ručnom radu pokazala veoma pozitivna i učenici su pokazali veliku angažiranost čak i kod dječaka. Kaže kako učenici nemaju razvijenu finu motoriku te je to dobro za razvijanje iste. Zaključuje kako bi voljela da se uvedu u redovne škole učenje zanata i ručnih radova. Učiteljica1 smatra kako bi predmet „Obrti“ bilo teže realizirati nego li izrada ručnih radova od tkanina. Smatra kako bi učenje obrta bilo pozitivno. Učiteljica1 misli da je zanimljiva nastava po epohama. Učiteljica1 ustanovljuje kako ministarstvo znanosti i obrazovanja slično pokušava realizirati kroz reformu, tako da rade na povezivanju sadržaja te da se što više međupredmetno korelira. Učiteljica1 iznosi mišljenje kako joj se to osobno ne sviđa jer je vidjela kako to funkcionira na „Školi na trećem“. Smatra kako se skače se iz cjeline u drugu cjelinu, samo da se zadovolji forma, povezivanje tema. Također, Učiteljica1 kaže kako nije zadovoljna kako je to zamišljeno, dok vjeruje da u waldorfskim školama to funkcionira. Tvrdi kako to u redovnoj školi ne bi primijenila. Učiteljica1 se ne bi potpuno odrekla „pasivnih sredstava“, posebno udžbenika te smatra da su oni polazna točka učiteljima. Objasnila je kako se učiteljima otvaraju drugačije mogućnosti da se prenese i izlaže nastavni sadržaj. Također, tvrdi kako imaju razne programe kako bi učenicima bio sat zanimljivi. Zaključuje da je knjiga - knjiga, te je poštuje. Učiteljica1 kaže da bi mogla bez tehnologije te da je protekla dva mjeseca koristila samo tehnologiju zbog epidemije. Prema mišljenju Učiteljice1 tehnologija može pospješiti nastavni proces, ali nije ona presudna. Konstatira da je učitelj – učitelj, odnosno nezamjenjiv. Učiteljica1 kaže da joj je drago da se takva situacija razvila da su i učenici i roditelji shvatili da su učitelji važni. Prema Učiteljici1 učiteljima je omogućeno dosta materijala i raznih seminara koji educiraju izrađivanju materijala. Prema njenom mišljenju u početku bi bilo teže da učenici stvaraju svoje materijale za učenje. Smatra da bi trebalo i više truda samog učitelja. Zaključuje kako bi bilo gotovo

nemoguće da se to uvede u redovne škole. Učiteljica1 ističe problem da učenici nemaju dojam da ne uče za ocjenu. Objasnila je kako su dva mjeseca učili, ali nisu dobili ocjene i već se vidi da im to znanje nedostaje. Tvrdi da ocjena učenike prisili da uče. Učiteljica1 kaže da bi se generalno trebala promijeniti svijest o znanju. Zaključuje kako piše opisne ocjene, ali učenici to ne dožive kao nešto bitno, već im je brojčana ocjena značajna. Učiteljica1 smatra da prati učenikov temperament, posebno ako učenik ima problema u ponašanju, stalno ga drži pod kontrolom. Tvrdi kako postoje pravila koja se moraju poštivati bez obzira na temperament, no važno je znati kakvog temperamenta je svaki učenik. Učiteljica priznaje kako nije čula za predmet Euritmija, no što čuje zvuči doista zanimljivo te ju podsjeća na dramsko izražavanje. Učiteljica1 zaključuje kako vrijedi probati u redovnoj nastavi primijeniti euritmiju. Učiteljica1 tvrdi kako su u prošlosti učitelji obilazili učenikove domove. Smatra da to doprinosi boljem razumijevanju funkcioniranja djeteta. Kaže kako može uvidjeti kakav je sklad/nesklad u obitelji. Učiteljica1 konstatira kako su svi ljudi osjetljivi na svoju intimu te se nikome ne sviđa ulaženje u privatnost. Govori da bi u grču odlazila u domove. Smatra da bi se roditelji rado uključili u rad škole, samo bi to uvijek bili isti roditelji. Smatra kako ne bi svi mislili da je to za dobrobit njihove djece. Učiteljica1 kaže da učitelji u waldorfskoj školi imaju drugačiji oblik rada pa učenici mogu ostvariti puni potencijal s individualiziranim metodama poticanja i učenja, dok je to u redovnim školama teško izvedimo. Tvrdi kako je nastavni program preopsežan. Učiteljica1 kaže da ima ograničenu slobodu organizirati nastavu prema mogućnostima učenika te da radi najbolje što može. Učiteljica1 objašnjava da s obzirom na poštivanje učenikove prirode misli da učenicima treba pružiti neku realnu sredinu, kako ne bi možda kaskali za drugima.

b) Učiteljica2

Učiteljica2 ima 55 godina, predaje u četvrtom razredu osnovne škole te ima 32 godine radnog staža u redovnoj školi. Kaže da zna neke osnove o waldorfskoj školi. Učiteljica2 kaže da je razrednica jednom razredu svih 8 godina osnovnoškolskog obrazovanja interesantno, no ističe da bi se trebala dodatno educirati. Učiteljica2 kaže da bi joj bilo drago da može pratiti djecu do osmog razreda i nastaviti s njima započeto. Ističe da bi joj bilo drago ako bi otkrila neke sposobnosti, vještine koje bi možda izgubili i ne bi razvili kada prijeđu u 5. razred. Učiteljica2 objasnila je kako bi se

vještine možda izgubile zbog različitih razloga no izdvojila je razlog- jer učenici nisu toliko bliski s predmetnim učiteljima. Zaključuje kako bi pristala da bude razrednica kroz svih 8 godina osnovnoškolskog obrazovanja jednom razredu. Učiteljica2 kaže da već sada ima individualni pozdrav sa svakim učenikom te da se grli s onim učenicima koji su pristupačniji, koji to žele. Navodi da sa zatvorenijom djecom ima pozdrav kao što je mahanje ili samo pozdrav. Podijelila je iskustvo za vrijeme korone, njihov virtualni pozdrav tako da je svatko pritisnuo ruke uz sebe, kao zajednički zagrljaj. Učiteljica2 pojašnjava da ako ne ovisi o rasporedu dvorane, na raspored ujutro provodi predmete koji su zahtjevniji, a pred kraj stavlja odgojno-umjetničke predmete kako bi učenicima bilo lakše pratiti. Kaže kako jedino u redovnoj nastavi nema praktičnih predmeta kao što je u waldorfskoj školi. Učiteljica2 tvrdi da bi svakako pristala na takvu podjelu rada. Njeno mišljenje je da je ritam bitan za učenike. Učiteljica2 kaže kako joj izlaganje nastavnog sadržaja putem pričanja priča ne bi bio problem jer voli pričati. Tvrdi da voli „izlaziti“ iz udžbenika i povezivati sa stvarnim situacijama. Smatra kako je pričanje priča učenicima zanimljivo te da učenici ne bi imali osjećaj da uče i slušaju nastavni sadržaj. Zaključuje da bi se učitelj trebao puno više pripremiti, posebno kod takvih predmeta koji su opsežni, znanstveno nabijeni, treba oblikovati u pristupačnost priče. Učiteljica2 vjeruje da bi odbojnost prema nekim predmetima nestala. Ističe kako često korelira hrvatski, prirodu i likovni te je neki tekst, koji pročita na satu Hrvatskog jezika, nastavak na Likovnoj kulturi. Tvrdi kako polaže mnogo pažnje u povezanosti nastavnih sadržaja, te da organizira nastavu kao integrirani dan. Prema njenom mišljenju nema tu praksu da odmah nakon izlaganja nekog sadržaja učenik pokaže svoje shvaćanje tome sadržaju i pokaže kako je to doživio. Učiteljica2 zaključuje da je korelacija predmeta dovoljna. Učiteljica2 ne zna bi li željela da učenici državih škola uče sve četiri računske operacije u prvom razredu. Tvrdi da je učenicima jako teško usvojiti oduzimanje do dvadeset u prvom razredu, a kako bi bilo učenje svih četiri?! Učiteljica2 ističe da je u waldorfskoj školi nastava tako organizirana u planu i programu da učenicima učenje svih matematičkih operacija nije toliko zamorno i teško. Navodi po njenom mišljenju jedan veliki problem u drugom razredu što se tiče memoriranja brojeva u množenju. Kaže da treba probati kako bi znala prosuditi je li učenje svih računskih operacija u prvom razredu dobro za učenike. Zaključuje da je ipak bolje u prvom razredu učiti samo zbrajanje i oduzimanje. Učiteljica2 iznosi svoje mišljenje da se jako malo pozornosti pridaje rukopisu i da bi uvela u plan i program učenje krasopisa. Tvrdi da je teško naučiti uredno pisati. Smatra kako rukopis pokazuje

osobnost čovjeka. Također, Učiteljica2 vjeruje da krasopis pridonosi razvoju čovjeka te da se danas divimo kada netko piše lijepo. Ističe kako bi uvela učenje krasopisa u svoju nastavu. Učiteljica2 za obilaženje starih zanata smatra da je jako interesantno te da bi više naučili kada bi radili nešto praktično. Ističe kako bi voljela da učenici iskuse odlazak majstoru i da izrađuju nešto. Učiteljica2 kaže da bi jako voljela da postoji školski vrt. Ističe dva problema, prvi je taj da nema dovoljno vremena za sve te predmete, što ne dopušta plan i program, a drugi je taj da ne zna tko bi se brinuo o tom vrtu za vrijeme praznika te ističe da se na roditelje ne možemo osloniti. Učiteljica2 kaže da je učenje sviranja instrumenta kultura te da ako znaš svirati neki instrument, ritmički se dobe temelji koji služe u matematici ili bilo čemu gdje se može ritam primjenjivati i razvijati druge vještine. Rekla je da nije sigurna bi li djeca pokazala interes za to i ne bi sva djeca voljela svirati instrument. Tako konstatira da onaj koji osjeća potrebu da nauči svirati neki instrument neka uči putem izbornog predmeta. Učiteljica2 kaže da se nešto slično o učenju o zanatima i ručnom radu podučavalo na domaćinstvu. Objasnila je da neke škole imaju zadruga u kojima šivaju, heklaju, pletu, izrađuju specifične, zavičajne predmete koji su vezani za njihov kraj. Navodi kako bi definitivno voljela da se to uvede u redovno školstvo, ako bi to bilo uopće moguće realizirati. Učiteljica2 navodi što najviše sputava realizaciji toga u redovnim školama, a to je nedovoljno sredstava za kupnju materijala i za pripremu te treba platiti nekog mentora koji bi ih podučio o tome jer učitelji nisu stručni tome poučavati. Učiteljica2 smatra da njeni učenici nemaju razvijenu finu motoriku te da se doma ne bave takvim poslovima, kao što su nekada djeca više pomagala roditeljima. Tvrdi da bi se učenici bojali alata i možda bi se ozljeđivali. Kaže da roditelji koji su previše zaštitnički nastrojeni prema djeci, bili zabrinuti da se dijete ne ozlijedi te da ako bi se to realiziralo bi trebalo biti jako dobro razrađeno i isplanirano. Uz to, ističe još jedan problem, a to je prevelik broj učenika u razredu te nudi rješenje u dijeljenju razreda kako bi se mogli pratiti učenici tijekom rada. Učiteljica2 kaže da bi nastava po epohama bila dobro rasterećenje za djecu što se tiče knjiga. Objasnila je da ne bi toliko predmeta trebali učiti odjednom te bi sva pažnja bila usmjerena na jedan predmet, što bi se moglo produbiti i više toga obraditi. Učiteljica2 kaže da bi se plan trebao detaljno obraditi kako bi to funkcioniralo. Po njenom vjerovanju kaže da to ne bi bilo toliko zamorno djeci te bi možda sat bio kvalitetnije isplaniran, povezan sa stvarnošću. Učiteljica2 tvrdi da bi mogla to primijeniti no čitav plan i organizacija rada bi trebala biti prilagođena. Učiteljica2 smatra da joj ne bi predstavljao problem da izbací „pasivna“

nastavna sredstava. Tvrdi da je to samo priručno sredstvo da učenike uputi gdje mogu naći sadržaj ako nisu uspjeli pratiti i shvatiti nastavu. Učiteljica2 navodi da koristi udžbenik u četvrtom razredu više, kako bi se osamostalili za prelazak u peti razred. Smatra da učenici trebaju znati prepoznati bitni sadržaj. Učiteljica2 kaže da bi bilo teže i zahtjevnije njoj, kao učiteljici, jer bi trebala sve voditi sama- pripremati materijale, fotografije, pripremiti se u digitalnom smislu. Učiteljica2 smatra da se ne bi više vratila na poučavanje bez tehnologije jer kaže da nam tehnologija otvara vidike koje su nam nekada bili nedostupni. Kaže da učenicima može pokazati kako bi mogli proširiti svoje znanje jednim klikom te im može potkrijepiti svoju priču s nekim podacima, slikovnim materijalima i učenicima je to interesantnije. Učiteljica2 ističe da su učenici prije trebali sami stvarati predodžbe, slike, gdje je to s duge strane bilo dobro jer su učenici bili mnogo kreativniji nego što su današnja djeca. Učiteljica2 za učenikovo samostalno stvaranje materijala smatra da bi neki učenici dobro obradili, dok se neki ne bi našli u tome znali voditi bilješke. Kaže da bi trebalo raditi neko vrijeme na tom principu te da pretpostavlja da se to od početka školovanja radi, ne bi bilo problema. Zaključuje da bi neki učenici sve zapisali i to bi bilo previše teksta, jer ne znaju odvojiti što je bitno. Učiteljica2 navodi dva problema, prvi je da ako učenike neki sadržaj ne zanima vjerojatno to ne bi ni zabilježili, a drugi problem je da neki učenici pišu sporije. Učiteljica2 kaže da to ne bi uvela. Učiteljica2 smatra da bi odgojne predmete definitivno ocjenjivala samo opisnim ocjenama, jer nemamo svi jednake vještine i sposobnosti. Također kaže kako neki imaju traumu zbog toga što su dobili možda ocjenu vrlo dobar i misle da neće dobiti nikada odličan te tada misle da nisu sposobni da nešto odrade. Učiteljica2 tvrdi da ostalim predmetima već sad dosta piše bilješke iz kojih bi mogla zaključiti znanje učenika. Smatra da bi neprestano slušala pitanja roditelja „Koja bi to ocjena bila?“. Protumačila je da ne bi izbacila brojčane ocjene jer bi tada imala dupli posao te da je dovoljan komentar koji piše uz brojčanu ocjenu. Učiteljica2 kaže da je bitno znati kakvog je temperamenta učenik te da se to vidi po aktivnosti učenika, koji su nemirni, koji imaju mnogo energije. Objasnila je da kada radi raspored sjedenja, grupni rad, rad u paru uvijek razmišlja kakav karakter ima učenik i kakve osobine ima učenik te bi li dao ili primio pomoć. Učiteljica2 zaključuje kako je bitno je da se učenik ugodno osjeća i da može dati sve od sebe, a da pritom ne ometa kolegu s kojim sjedi. Učiteljica2 kaže da u prvom razredu često prakticira stanke u kojima provodi različite pokrete, igrice kako bi učenicima vratila koncentraciju. Kaže da bi sigurno ti pokreti i igrice pomogle i u drugim razredima, samo što nažalost

nema toliko vremena da se uzima po 10 minuta na svakom satu na razgibavanje i opuštanje. Tvrdi da kod djece koja imaju problema s pažnjom ili su hiperaktivni bi euritmija bila dobra da se učenici smire i da nauče pravilno disati. Učiteljica2 za godišnje posjete u roditeljski dom svakog učenika kaže da nije sigurna bi li se to moglo ostvariti zbog radnog vremena roditelja, odnosno hoće li se poklopiti njeno radno vrijeme s njihovim slobodnim radnim vremenom. Smatra da bi se u domovima nekih roditelja osjećala ugodno, a kod nekih ne. Ističe kako bi joj odlazak u roditeljsko okruženje pomoglo jer se iznenadimo u kakvim uvjetima živi dijete te bi tada možda promijenila pristup i shvaćanje prema djetetu. Učiteljica2 tvrdi kako malo poznaje roditelje, posebno u prvom razredu. Kaže kako vjeruje da bi bila veća suradnja roditelja sa učiteljima i radom škole ako bi se obilazili domovi roditelja te smatra da su sada kao sjeverni i južni pol. Ispričala je svoje iskustvo da u četvrtom razredu još uvijek ne poznaje oba roditelja nekih učenika te da je njoj kao razredniku bitno da vidi oba roditelja, da razgovara s njima, čuje razmišljanja oba roditelja. Učiteljica2 kaže da su u takvim školama kao što je waldorfska škola, roditelji svjesni svojih obaveza te da su roditelji dio te škole. Smatra da u državnim školama nema takve suradnje i podrške svih roditelja. Učiteljica2 kaže da kada bi roditelji sudjelovali u organizaciji škole, učenici bi imali drugačiji odnos prema inventaru škole, drugačije bi se ponašala u školi i izvan nje, ne bi uništavala okoliš i predmete u školi. Tvrdi kako se to pokušava postići preko vijeća roditelja, školskih sastanaka i školskog odbora u kojima su roditelji uključeni. Ispričala je kako roditelji vole doći na školske sastanke kada ima neke aktivnosti, ali kada bi to bilo češće to bi predstavljalo problem. Učiteljica2 smatra kako je teško individualno sagledavati učenikove potrebe te bi trebali imati individualni pristup sa svakim učenikom. Objasnila je da sve interpretira prema nekoj zlatnoj sredini, odnosno, ako je neki učenik nadareni, njima daje zadatak više, oni koji su nešto slabiji, njima pomaže i reducira nastavni sadržaj. Učiteljica2 ističe problem u tome što je prenatrpana nastavnim sadržajem i što je veliki broj učenika u razredu te zaključuje da je nemoguće svakom učeniku prići individualno.

c) Učiteljica3

Učiteljica3 trenutno je učiteljica trećeg razreda osnovne škole, ima 56 godina i 28 godina radnog staža u redovnoj školi. Kaže da je čula za waldorfsku školu. Učiteljica3 kaže kako ne bi voljela biti učiteljica jednom razredu svih 8 godina te da bi se trebala

dodatno obrazovati. Prema njenom mišljenju uvela bi individualni pozdrav sa svakim učenikom jer učenici vole pažnju koju daje učitelj. Učiteljica3 kaže kako ne zna bi li organizirala nastavu kao što je organizirana u waldorfskoj školi, prema određenom ritmu: izmjenom glavne, predmetne i praktične nastave. Učiteljica3 kaže kako bi uvela poučavanje tako da se pričaju priče jer učenici uživaju u slušanju priča i kao da postaju dio nje. Učiteljica3 kaže kako joj nedostaje učenikovo kreativno izražavanje, te smatra da nema dovoljno vremena zadržati se na nekom tekstu. Kaže da bi voljela nakon ispričane priče provesti dramatizaciju te priče, ilustriranje... Voljela bi da joj se omogući više vremena kako bi više pažnje posvetili svakom tekstu. Učiteljica3 kaže kako postoje ljudi koji su osmislili takav način poučavanja gdje se poučavaju sve četiri računske operacije u prvom razredu i to funkcionira u tim školama, kod nas je to nemoguće. Kaže kako to ima svoju logiku i povezanost, no ona se ne bi u to upuštala. Učiteljica3 kaže kako bi učenje krasopisa bilo dobro za svakoga. Učiteljica3 kaže kako bi vrtlarstvo bilo odlično za učenike, no škola nema dovoljno prostora. Objasnila je kako bi bilo korisno za učenike da nauče kako se sije, sadi te da promatraju biljku kako raste. Učiteljica3 smatra da bi se svako trebao okušati u sviranju nekog instrumenta te da bi to bilo savršeno. Učiteljica3 smatra da bi bilo korisno učiti o zanatima i ručnom radu u redovnoj školi. Navodi problem što nemamo vremena i sredstava te da ako bi se moglo financirati, ona prihvaća primjenu te ideje. Učiteljica3 za obrt kaže da bi bilo korisno da učenik zna nešto izrađivati, no financijski je teško realizirati. Učiteljica3 tvrdi kako bi isprobala nastavu po epohama, no nije sigurna je li to provedivo u redovnim školama. Učiteljica3 smatra da bi mogla bez udžbenika. Smatra da je dobro da se učenik služi udžbenikom. Učiteljica3 tvrdi kako je nastava dobra ako se upotrebljava tehnologija i da ne bi napustila uporabu tehnologije. Smatra da tehnologija ima pozitivne strane ako se zna kako, kada i zašto se koristi tehnologija u nastavi. Učiteljica3 kaže kako waldorfska škola ima drugačiji proces od redovnih škola, no škola za život ide k tome da svaki učenik ima svoju mapu i da se tamo stave svi radovi. Smatra kako učenik treba imati neki dodatni materijal, neka dodatna objašnjenja i fotografije kako bi čitajući udžbenik nadogradio svoje znanje ako ima želju. Tvrdi da su bilježnice važne učenicima, no ne bi trebale biti jedini izvor znanja. Učiteljica3 kaže kako bi izbacila brojčane ocjene, no priznala je da je svima jasnija brojčana ocjena. Objasnjava kako je roditeljima uvid u ocjenu lakši, a učiteljima je brojčanu ocjenu lakše dati. Učiteljica3 zaključuje da bi bilo odlično da brojčanih ocjena nema te da se koriste samo opisne ocjene. Učiteljica3 smatra da je temperament

bitan i kaže kako prati temperament učenika. Učiteljica³ objasnila je kako bi euritmija bila korisna za učenike, kako to ne bi bilo gubljenje vremena, no vremena nema. Učiteljica³ kaže kako ne može zamisliti obilazak roditeljskih domova, no kada bi se to uvelo kao praksa da bi to s vremenom bilo normalno. Zaključuje kako ne bi voljela ulaziti u njihove privatne živote. Učiteljica³ tvrdi da ako se pita roditelje za pomoć da bi ju svi pružili. Učiteljica³ kaže kako se trudi omogućiti svakom učeniku da se razvija prema svojim sposobnostima.

Prilog 3. Ispis podcrtanih izjava svih sudionika o implementaciji didaktičkih elemenata waldorfske škole u državne redovne škole

1. bilo bi zanimljivo biti razrednik jednog razrednog odjeljenja kroz čitavo osnovnoškolsko obrazovanje jednog razreda... (Učiteljica1)
2. smatra kako je učenicima stresan prijelaz iz četvrtog u peti razred... (Učiteljica1)
3. smatra kako učenici vole primjeren tjelesni dodir... (Učiteljica1)
4. individualni pozdrav lako i rado implementirao u svakodnevni rad... (Učiteljica1)
5. nastava strukturirana u waldorfskim školama olakšava učenicima rad... (Učiteljica1)
6. na fakultetu uči kako odgovarajuće izraditi raspored, no teško ga je izvesti u praksi. ... (Učiteljica1)
7. koncentracija pada nakon 4. sata... (Učiteljica1)
8. ritam ima značaj za učenike... (Učiteljica1)
9. poučavanje putem pričanja priča čini zanimljiva metoda rada... (Učiteljica1)
10. učenici pozitivno reaguju kada učiteljica interpretira neku priču... (Učiteljica1)
11. smatra kako je teže planiranje sata, smišljanje priče te da je potrebno mnogo truda... (Učiteljica1)
12. navodi problem kako učenici nisu aktivni ako ih ne motivira neki tekst te svoje doživljaje teško iskazuju.... (Učiteljica1)
13. sve računske operacije povezuju tek u četvrtom razredu... (Učiteljica1)
14. preveliko opterećenje učiti sve računske operacije u prvom razredu... (Učiteljica1)

15. smatra kako je kvalitetnije postepeno poučavati učenike računskim operacijama... (Učiteljica1)
16. potiče učenike na uredno i čitko pisanje... (Učiteljica1)
17. učenici toliko ružno znaju pisati da ni sami ne znaju pročitati ono što piše... (Učiteljica1)
18. ne bi dodala u redovnu nastavu učenje krasopisa... (Učiteljica1)
19. kaže kako je dobro da učenici upoznaju razna zanimanja... (Učiteljica1)
20. djelomično o tome učenici uče kroz različite terenske nastave... (Učiteljica1)
21. kako bi bilo pozitivno da se uvede predmet vrtlarstvo u redovnu školu... (Učiteljica1)
22. u četvrtom razredu uzgajaju grah te su djeca ponosna kada isto naraste... (Učiteljica1)
23. učenje sviranja instrumenta treba prepustiti želji djeteta... (Učiteljica1)
24. ne smije se prisiljavati dijete na to... (Učiteljica1)
25. zadovoljna kako glazbene škole funkcioniraju kod nas... (Učiteljica1)
26. učenikova iskustva pokazala veoma pozitivna i učenici su pokazali veliku angažiranost čak i kod dječaka... (Učiteljica1)
27. učenici nemaju razvijenu finu motoriku te je to dobro za razvijanje iste... (Učiteljica1)
28. Zaključuje kako bi voljela da se uvedu u redovne škole učenje zanata i ručnih radova... (Učiteljica1)
29. kako bi učenje obrta bilo pozitivno... (Učiteljica1)
30. misli da je zanimljiva nastava po epohama... (Učiteljica1)
31. rade na povezivanju sadržaja te da se što više međupredmetno korelira... (Učiteljica1)
32. skače se iz cjeline u drugu cjelinu, samo da se zadovolji forma... (Učiteljica1)
33. ne bi potpuno odrekla „pasivnih sredstava“... (Učiteljica1)
34. posebno udžbenika te smatra da su oni polazna točka učiteljima... (Učiteljica1)
35. učiteljima otvaraju drugačije mogućnosti da se prenese i izlaže nastavni sadržaj... (Učiteljica1)
36. knjiga - knjiga, te je poštuje... (Učiteljica1)
37. kaže da bi mogla bez tehnologije... (Učiteljica1)
38. tehnologija može pospješiti nastavni proces, ali nije ona presudna... (Učiteljica1)

39. da joj je drago da se takva situacija razvila da su i učenici i roditelji shvatili da su učitelji važni... (Učiteljica1)
40. učiteljima je omogućeno dosta materijala i raznih seminara... (Učiteljica1)
41. u početku bi bilo teže da učenici stvaraju svoje materijale za učenje... (Učiteljica1)
42. više truda samog učitelja... (Učiteljica1)
43. učenici nemaju dojam da ne uče za ocjenu... (Učiteljica1)
44. ocjena učenike prisili da uče... (Učiteljica1)
45. trebala promijeniti svijest o znanju... (Učiteljica1)
46. opisne ocjene, ali učenici to ne dožive kao nešto bitno, već im je brojčana ocjena značajna... (Učiteljica1)
47. prati učenikov temperament... (Učiteljica1)
48. postoje pravila koja se moraju poštivati bez obzira na temperament ... (Učiteljica1)
49. važno je znati kakvog temperamenta je svaki učenik... (Učiteljica1)
50. nije čula za predmet Euritmija, no što čuje zvuči doista zanimljivo ... (Učiteljica1)
51. vrijedi probati u redovnoj nastavi primijeniti euritmiju... (Učiteljica1)
52. u prošlosti učitelji obilazili učenikove domove... (Učiteljica1)
53. doprinosi boljem razumijevanju funkcioniranja djeteta... (Učiteljica1)
54. može uvidjeti kakav je skad/nesklad u obitelj... (Učiteljica1)
55. smatra da bi se roditelji rado uključili u rad škole... (Učiteljica1)
56. uvijek bili isti roditelji... (Učiteljica1)
57. ne bi svi mislili da je to za dobrobit njihove djece... (Učiteljica1)
58. učitelji u waldorfskoj školi imaju drugačiji oblik rada pa učenici mogu ostvariti puni potencijal s individualiziranim metodama poticanja i učenja... (Učiteljica1)
59. u redovnim školama teško izvedimo... (Učiteljica1)
60. nastavni program preopsežan... (Učiteljica1)
61. ima ograničenu slobodu organizirati nastavu prema mogućnostima učenika... (Učiteljica1)
62. treba pružiti neku realnu sredinu... (Učiteljica1)
63. ističe da bi se trebala dodatno educirati... (Učiteljica2)
64. kaže da bi joj bilo drago da može pratiti djecu do osmog razreda... (Učiteljica2)

65. ako bi otkrila neke sposobnosti, vještine koje bi možda izgubili i ne bi razvili kada prijeđu u 5. razred... (Učiteljica2)
66. učenici nisu toliko bliski s predmetnim učiteljima... (Učiteljica2)
67. Zaključuje kako bi pristala da bude razrednica kroz svih 8 godina osnovnoškolskog obrazovanja jednom razredu... (Učiteljica2)
68. kaže da već sada ima individualni pozdrav sa svakim učenikom te da se grli s onim učenicima koji su pristupačniji, koji to žele... (Učiteljica2)
69. navodi da sa zatvorenijom djecom ima pozdrav kao što je mahanje ili samo pozdrav... (Učiteljica2)
70. podijelila je iskustvo za vrijeme korone, njihov virtualni pozdrav tako da je svatko pritisnuo ruke uz sebe, kao zajednički zagrljaj... (Učiteljica2)
71. ako ne ovisi o rasporedu dvorane, na raspored ujutro provodi predmete koji su zahtjevniji, a pred kraj stavlja odgojno-umjetničke predmete... (Učiteljica2)
72. tvrdi da bi svakako pristala na takvu podjelu rada... (Učiteljica2)
73. mišljenje je da je ritam bitan za učenike... (Učiteljica2)
74. kaže kako joj izlaganje nastavnog sadržaja putem pričanja priča ne bi bio problem jer voli pričati... (Učiteljica2)
75. voli „izlaziti“ iz udžbenika i povezivati sa stvarnim situacijama... (Učiteljica2)
76. smatra kako je pričanje priča učenicima zanimljivo ... (Učiteljica2)
77. učenici ne bi imali osjećaj da uče i slušaju nastavni sadržaj... (Učiteljica2)
78. zaključuje da bi se učitelj trebao puno više pripremiti, posebno kod takvih predmeta koji su opsežni, znanstveno nabijeni, treba oblikovati u pristupačnost priče... (Učiteljica2)
79. vjeruje da bi odbojnost prema nekim predmetima nestala... (Učiteljica2)
80. polaže mnogo pažnje u povezanosti nastavnih sadržaja, te da organizira nastavu kao integrirani dan... (Učiteljica2)
81. nema tu praksu da odmah nakon izlaganja nekog sadržaja učenik pokaže svoje shvaćanje tome sadržaju i pokaže kako je to doživio... (Učiteljica2)
82. zaključuje da je korelacija predmeta dovoljna... (Učiteljica2)
83. ne zna bi li željela da učenici državnih škola uče sve četiri računske operacije u prvom razredu... (Učiteljica2)
84. tvrdi da je učenicima jako teško usvojiti oduzimanje do dvadeset u prvom razredu, a kako bi bilo učenje svih četiri?! ... (Učiteljica2)

85. ističe da je u waldorfskoj školi nastava tako organizirana u planu i programu da učenicima učenje svih matematičkih operacija nije toliko zamorno i teško... (Učiteljica2)
86. veliki problem u drugom razredu što se tiče memoriranja brojeva u množenju... (Učiteljica2)
87. treba probati kako bi znala prosuditi je li učenje svih računskih operacija u prvom razredu dobro za učenike... (Učiteljica2)
88. zaključuje da je ipak bolje u prvom razredu učiti samo zbrajanje i oduzimanje... (Učiteljica2)
89. jako malo pozornosti se pridaje rukopisu i da bi uvela u plan i program učenje krasopisa... (Učiteljica2)
90. tvrdi da je teško naučiti uredno pisati... (Učiteljica2)
91. rukopis pokazuje osobnost čovjeka... (Učiteljica2)
92. ističe kako bi uvela učenje krasopisa u svoju nastavu... (Učiteljica2)
93. za obilaženje starih zanata smatra da je jako interesantno... (Učiteljica2)
94. da bi više naučili kada bi radili nešto praktično... (Učiteljica2)
95. ističe kako bi voljela da učenici iskuse odlazak majstoru i da izrađuju nešto... (Učiteljica2)
96. kaže da bi jako voljela da postoji školski vrt... (Učiteljica2)
97. nema dovoljno vremena za sve te predmete, što ne dopušta plan i program... (Učiteljica2)
98. ne zna tko bi se brinuo o tom vrtu za vrijeme praznika te ističe da se na roditelje ne možemo osloniti... (Učiteljica2)
99. kaže da je učenje sviranja instrumenta kultura... (Učiteljica2)
100. ritmički se dobe temelji koji služe u matematici ili bilo čemu gdje se može ritam primjenjivati i razvijati druge vještine... (Učiteljica2)
101. nije sigurna bi li djeca pokazala interes za to i ne bi sva djeca voljela svirati instrument... (Učiteljica2)
102. instrument neka uči putem izbornog predmeta... (Učiteljica2)
103. kaže da se nešto slično o učenju o zanatima i ručnom radu podučavalo na domaćinstvu... (Učiteljica2)
104. neke škole imaju zadruge u kojima šivaju, heklaju, pletu, izrađuju specifične, zavičajne predmete koji su vezani za njihov kraj... (Učiteljica2)

105. navodi kako bi definitivno voljela da se to uvede u redovno školstvo, ako bi to bilo uopće moguće realizirati... (Učiteljica2)
106. nedovoljno sredstava za kupnju materijala i za pripremu... (Učiteljica2)
107. treba platiti nekog mentora koji bi ih podučio o tome jer učitelji nisu stručni tome poučavati... (Učiteljica2)
108. smatra da njeni učenici nemaju razvijenu finu motoriku... (Učiteljica2)
109. tvrdi da bi se učenici bojali alata i možda bi se ozljeđivali... (Učiteljica2)
110. roditelji koji su previše zaštitnički nastrojeni prema djeci, bili zabrinuti da se dijete ne ozlijedi... (Učiteljica2)
111. prevelik broj učenika u razredu... (Učiteljica2)
112. kaže da bi nastava po epohama bila dobro rasterećenje za djecu što se tiče knjiga... (Učiteljica2)
113. ne bi toliko predmeta trebali učiti odjednom te bi sva pažnja bila usmjerena na jedan predmet... (Učiteljica2)
114. kaže da to ne bi bilo toliko zamorno djeci te bi možda sat bio kvalitetnije isplaniran, povezan sa stvarnošću... (Učiteljica2)
115. smatra da joj ne bi predstavljao problem da izbací „pasivna“ nastavna sredstava... (Učiteljica2)
116. navodi da koristi udžbenik u četvrtom razredu više, kako bi se osamostalili za prelazak u peti razred... (Učiteljica2)
117. učenici trebaju znati prepoznati bitni sadržaj... (Učiteljica2)
118. kaže da bi bilo teže i zahtjevnije njoj, kao učiteljici, jer bi trebala sve voditi sama- pripremati materijale, fotografije, pripremiti se u digitalnom smislu... (Učiteljica2)
119. smatra da se ne bi više vratila na poučavanje bez tehnologije... (Učiteljica2)
120. kaže da učenicima može pokazati kako bi mogli proširiti svoje znanje jednim klikom te im može potkrijepiti svoju priču s nekim podacima, slikovnim materijalima i učenicima je to interesantnije... (Učiteljica2)
121. ističe da su učenici prije trebali sami stvarati predodžbe, slike, gdje je to s duge strane bilo dobro jer su učenici bili mnogo kreativniji nego što su današnja djeca... (Učiteljica2)

122. za učenikovo samostalno stvaranje materijala smatra da bi neki učenici dobro obradili, dok se neki ne bi našli u tome znali voditi bilješke... (Učiteljica2)
123. ne znaju odvojiti što je bitno... (Učiteljica2)
124. neki učenici pišu sporije... (Učiteljica2)
125. smatra da bi odgojne predmete definitivno ocjenjivala samo opisnim ocjenama, jer nemamo svi jednake vještine i sposobnosti... (Učiteljica2)
126. neki imaju traumu zbog toga što su dobili možda ocjenu vrlo dobar i misle da neće dobiti nikada odličan te tada misle da nisu sposobni da nešto odrade... (Učiteljica2)
127. već sad dosta piše bilješke iz kojih bi mogla zaključiti znanje učenika... (Učiteljica2)
128. smatra da bi neprestano slušala pitanja roditelja „Koja bi to ocjena bila?“ ... (Učiteljica2)
129. dovoljan komentar koji piše uz brojčanu ocjenu... (Učiteljica2)
130. kaže da je bitno znati kakvog je temperamenta učenik... (Učiteljica2)
131. kada radi raspored sjedenja, grupni rad, rad u paru uvijek razmišlja kakav karakter ima učenik i kakve osobine ima učenik te bi li dao ili primio pomoć... (Učiteljica2)
132. bitno je da se učenik ugodno osjeća i da može dati sve od sebe, a da pritom ne ometa kolegu s kojim sjedi... (Učiteljica2)
133. kaže da u prvom razredu često prakticira stanke u kojima provodi različite pokrete, igrice kako bi učenicima vratila koncentraciju... (Učiteljica2)
134. kaže da bi sigurno ti pokreti i igrice pomogle i u drugim razredima, samo što nažalost nema toliko vremena da se uzima po 10 minuta na svakom satu na razgibavanje i opuštanje... (Učiteljica2)
135. tvrdi da kod djece koja imaju problema s pažnjom ili su hiperaktivni bi euritmija bila dobra da se učenici smire i da nauče pravilno disati... (Učiteljica2)
136. za godišnje posjete u roditeljski dom svakog učenika kaže da nije sigurna bi li se to moglo ostvariti zbog radnog vremena roditelja... (Učiteljica2)
137. smatra da bi se u domovima nekih roditelja osjećala ugodno, a kod nekih ne... (Učiteljica2)

138. u kakvim uvjetima živi dijete te bi tada možda promijenila pristup i shvaćanje prema djetetu... (Učiteljica2)
139. tvrdi kako malo poznaje roditelje... (Učiteljica2)
140. vjeruje da bi bila veća suradnja roditelja sa učiteljima i radom škole ako bi se obilazili domovi roditelja... (Učiteljica2)
141. u četvrtom razredu još uvijek ne poznaje oba roditelja nekih učenika... (Učiteljica2)
142. u takvim školama kao što je waldorfska škola, roditelji svjesni svojih obaveza... (Učiteljica2)
143. u državnim školama nema takve suradnje i podrške svih roditelja... (Učiteljica2)
144. učenici bi imali drugačiji odnos prema inventaru škole, drugačije bi se ponašala u školi i izvan nje, ne bi uništavala okoliš i predmete u školi... (Učiteljica2)
145. tvrdi kako se to pokušava postići preko vijeća roditelja, školskih sastanaka i školskog odbora u kojima su roditelji uključeni... (Učiteljica2)
146. roditelji vole doći na školske sastanke kada ima neke aktivnosti, ali kada bi to bilo češće to bi predstavljalo problem... (Učiteljica2)
147. smatra kako je teško individualno sagledavati učenikove potrebe... (Učiteljica2)
148. sve interpretira prema nekoj zlatnoj sredini, odnosno, ako je neki učenik nadareni, njima daje zadatak više, oni koji su nešto slabiji, njima pomaže i reducira nastavni sadržaj... (Učiteljica2)
149. ističe problem u tome što je prenatrpana nastavnim sadržajem i što je veliki broj učenika u razredu te zaključuje da je nemoguće svakom učeniku prići individualno... (Učiteljica2)
150. ima 56 godina i 28 godina radnog staža u redovnoj školi... (Učiteljica3)
151. kaže da je čula za waldorfsku školu... (Učiteljica3)
152. kaže kako ne bi voljela biti učiteljica jednom razredu svih 8 godina te da bi se trebala dodatno obrazovati... (Učiteljica3)
153. uvela bi individualni pozdrav sa svakim učenikom jer učenici vole pažnju koju daje učitelj... (Učiteljica3)
154. kaže kako ne zna bi li organizirala nastavu kao što je organizirana u waldorfskoj školi... (Učiteljica3)

155. kaže kako bi uvela poučavanje tako da se pričaju priče jer učenici uživaju u slušanju priča... (Učiteljica3)
156. kaže kako joj nedostaje učenikovo kreativno izražavanje, te smatra da nema dovoljno vremena zadržati se na nekom tekstu... (Učiteljica3)
157. kaže da bi voljela nakon ispričane priče provesti dramtizaciju te priče, ilustriranje... (Učiteljica3)
158. voljela bi da joj se omogući više vremena kako bi više pažnje posvetili svakom tekstu... (Učiteljica3)
159. gdje se poučavaju sve četiri računske operacije u prvom razredu i to funkcionira u tim škola, kod nas je to nemoguće... (Učiteljica3)
160. kaže kako bi učenje krasopisa bilo dobro za svakoga... (Učiteljica3)
161. kako bi vrtlarstvo bilo odlično za učenike, no škola nema dovoljno prostora... (Učiteljica3)
162. objasnila je kako bi bilo korisno za učenike da nauče kako se sije, sadi te da promatraju biljku kako raste... (Učiteljica3)
163. smatra da bi se svako trebao okušati u sviranju nekog instrumenta... (Učiteljica3)
164. smatra da bi bilo korisno učiti o zanatima i ručnom radu u redovnoj školi... (Učiteljica3)
165. navodi problem što nemamo vremena i sredstava... (Učiteljica3)
166. za obrt kaže da bi bilo korisno da učenik zna nešto izrađivati no financijski je teško realizirati... (Učiteljica3)
167. tvrdi kako bi isprobala nastavu po epohama no nije sigurna je li to provedivo u redovnim školama... (Učiteljica3)
168. smatra da bi mogla bez udžbenika, no kaže da je dobro da se učenik služi udžbenikom... (Učiteljica3)
169. tvrdi kako je nastava dobra ako se upotrebljava tehnologija i da ne bi napustila uporabu tehnologije... (Učiteljica3)
170. smatra da tehnologija ima pozitivne strane ako se zna kako, kada i zašto se koristi tehnologija u nastavi... (Učiteljica3)
171. škola za život ide k tome da svaki učenik ima svoju mapu i da se tamo stave svi radovi... (Učiteljica3)
172. smatra kako učenik treba imati neki dodatni materijal, neka dodatna objašnjenja i fotografije... (Učiteljica3)

173. tvrdi da su bilježnice važne učenicima, no ne bi trebale biti jedini izvor znanja... (Učiteljica3)
174. kaže kako bi izbacila brojčane ocjene, no priznala je da je svima jasnija brojčana ocjena... (Učiteljica3)
175. zaključuje da bi bilo odlično da brojčanih ocjena nema te da se koriste samo opisne ocjene... (Učiteljica3)
176. smatra da je temperament bitan i kaže kako prati temperament učenika... (Učiteljica3)
177. objasnila je kako bi euritmija bila korisna za učenike... (Učiteljica3)
178. ne bi voljela ulaziti u njihove privatne živote... (Učiteljica3)
179. tvrdi da ako se pita roditelje za pomoć da bi ju svi pružili... (Učiteljica3)
180. kaže kako se trudi omogućiti svakom učeniku da se razvija prema svojim sposobnostima... (Učiteljica3)

Prilog 4. Kodirane izjave svih sudionika prema definiranim kategorijama

1. Kodiranje izdvojenih izjava s obzirom na sljedeće aspekte didaktičkih elemenata waldorfske škole

- a) odnos učitelja - učenika
- b) struktura nastave
- c) glavna nastava
- d) umjetnost, ručni rad i zanati
- e) učenik
- f) nastavni materijali
- g) ocjenjivanje
- h) odnos učitelja - roditelja

1. bilo bi zanimljivo biti razrednik jednom razredu kroz čitavo osnovnoškolsko obrazovanje jednog razrednog odjeljenja... **(a)**
2. smatra kako je učenicima stresan prijelaz iz četvrtog u peti razred... **(a)**
3. smatra kako učenici vole primjeren tjelesni dodir... **(a)**
4. individualni pozdrav lako i rado implementirao u svakodnevni rad... **(a)**
5. nastava strukturirana u waldorfskim školama olakšava učenicima rad... **(b)**
6. na fakultetu uči kako odgovarajuće izraditi raspored, no teško ga je izvesti u praksi... **(b)**
7. koncentracija pada nakon 4. sata... **(b)**
8. ritam ima značaj za učenike... **(b)**
9. poučavanje putem pričanja priča čini zanimljiva metoda rada... **(c)**
10. učenici pozitivno reaguju kada učiteljica interpretira neku priču... **(c)**
11. smatra kako je teže planiranje sata, smišljanje priče te da je potrebno mnogo truda... **(c)**
12. navodi problem kako učenici nisu aktivni ako ih ne motivira neki tekst te svoje doživljaje teško iskazuju.... **(e)**
13. sve računske operacije povezuju tek u četvrtom razredu... **(c)**
14. preveliko opterećenje učiti sve računske operacije u prvom razredu... **(c)**
15. smatra kako je kvalitetnije postepeno poučavati učenike računskim operacijama... **(c)**
16. potiče učenike na uredno i čitko pisanje... **(c)**
17. učenici toliko ružno znaju pisati da ni sami ne znaju pročitati ono što piše... **(c)**
18. ne bi dodala u redovnu nastavu učenje krasopisa... **(c)**
19. kaže kako je dobro da učenici upoznaju razna zanimanja... **(d)**
20. djelomično o tome učenici uče kroz različite terenske nastave... **(d)**
21. kako bi bilo pozitivno da se uvede predmet vrtlarstvo u redovnu školu... **(d)**
22. u četvrtom razredu uzgajaju grah te su djeca ponosna kada isto naraste... **(d)**
23. učenje sviranja instrumenta treba prepustiti želji djeteta... **(d)**
24. ne smije se prisiljavati dijete na to... **(d)**
25. zadovoljna kako glazbene škole funkcioniraju kod nas... **(d)**
26. učenikova iskustva pokazala veoma pozitivna i učenici su pokazali veliku angažiranost čak i kod dječaka... **(d)**
27. učenici nemaju razvijenu finu motoriku te je to dobro za razvijanje iste... **(d)**

28. zaključuje kako bi voljela da se uvedu u redovne škole učenje zanata i ručnih radova... **(d)**
29. kako bi učenje obrta bilo pozitivno... **(d)**
30. misli da je zanimljiva nastava po epohama... **(b)**
31. rade na povezivanju sadržaja te da se što više međupredmetno korelira... **(b)**
32. skače se iz cjeline u drugu cjelinu, samo da se zadovolji forma... **(b)**
33. ne bi potpuno odrekla „pasivnih sredstava“... **(f)**
34. posebno udžbenika te smatra da su oni polazna točka učiteljima... **(f)**
35. učiteljima otvaraju drugačije mogućnosti da se prenese i izlaže nastavni sadržaj... **(f)**
36. knjiga - knjiga, te je poštuje... **(f)**
37. kaže da bi mogla bez tehnologije... **(f)**
38. tehnologija može pospješiti nastavni proces, ali nije ona presudna... **(f)**
39. da joj je drago da se takva situacija razvila da su i učenici i roditelji shvatili da su učitelji važni... **(f)**
40. učiteljima je omogućeno dosta materijala i raznih seminara... **(f)**
41. u početku bi bilo teže da učenici stvaraju svoje materijale za učenje... **(f)**
42. više truda samog učitelja... **(f)**
43. učenici nemaju dojam da ne uče za ocjenu... **(g)**
44. ocjena učenike prisili da uče... **(g)**
45. trebala promijeniti svijest o znanju... **(g)**
46. opisne ocjene, ali učenici to ne dožive kao nešto bitno, već im je brojčana ocjena značajna... **(g)**
47. prati učenikov temperament... **(e)**
48. postoje pravila koja se moraju poštivati bez obzira na temperament... **(e)**
49. važno je znati kakvog temperamenta je svaki učenik... **(e)**
50. nije čula za predmet Euritmija, no što čuje zvuči doista zanimljivo... **(d)**
51. vrijedi probati u redovnoj nastavi primijeniti euritmiju... **(d)**
52. u prošlosti učitelji obilazili učenikove domove... **(h)**
53. doprinosi boljem razumijevanju funkcioniranja djeteta... **(h)**
54. može uvidjeti kakav je sklad/nesklad u obitelji... **(h)**
55. smatra da bi se roditelji rado uključili u rad škole... **(h)**
56. uvijek bili isti roditelji... **(h)**
57. ne bi svi mislili da je to za dobrobit njihove djece... **(h)**

58. učitelji u waldorfskoj školi imaju drugačiji oblik rada pa učenici mogu ostvariti puni potencijal s individualiziranim metodama poticanja i učenja... **(a)**
59. u redovnim školama teško izvedimo... **(a)**
60. nastavni program preopsežan... **(a)**
61. ima ograničenu slobodu organizirati nastavu prema mogućnostima učenika... **(a)**
62. treba pružiti neku realnu sredinu... **(a)**
63. ističe da bi se trebala dodatno educirati... **(a)**
64. kaže da bi joj bilo drago da može pratiti djecu do osmog razreda... **(a)**
65. ako bi otkrila neke sposobnosti, vještine koje bi možda izgubili i ne bi razvili kada prijeđu u 5. razred... **(a)**
66. učenici nisu toliko bliski s predmetnim učiteljima... **(a)**
67. Zaključuje kako bi pristala da bude razrednica kroz svih 8 godina osnovnoškolskog obrazovanja jednom razredu... **(a)**
68. kaže da već sada ima individualni pozdrav sa svakim učenikom te da se grli s onim učenicima koji su pristupačniji, koji to žele... **(a)**
69. navodi da sa zatvorenijom djecom ima pozdrav kao što je mahanje ili samo pozdrav... **(a)**
70. podijelila je iskustvo za vrijeme korone, njihov virtualni pozdrav tako da je svatko pritisnuo ruke uz sebe, kao zajednički zagrljaj... **(a)**
71. ako ne ovisi o rasporedu dvorane, na raspored ujutro provodi predmete koji su zahtjevniji, a pred kraj stavlja odgojno-umjetničke predmete... **(b)**
72. tvrdi da bi svakako pristala na takvu podjelu rada... **(b)**
73. mišljenje je da je ritam bitan za učenike... **(b)**
74. kaže kako joj izlaganje nastavnog sadržaja putem pričanja priča ne bi bio problem jer voli pričati... **(c)**
75. voli „izlaziti“ iz udžbenika i povezivati sa stvarnim situacijama... **(c)**
76. smatra kako je pričanje priča učenicima zanimljivo... **(c)**
77. učenici ne bi imali osjećaj da uče i slušaju nastavni sadržaj... **(c)**
78. zaključuje da bi se učitelj trebao puno više pripremiti, posebno kod takvih predmeta koji su opsežni, znanstveno nabijeni, treba oblikovati u pristupačnost priče... **(c)**
79. vjeruje da bi odbojnost prema nekim predmetima nestala... **(c)**

80. polaže mnogo pažnje u povezanosti nastavnih sadržaja, te da organizira nastavu kao integrirani dan... **(b)**
81. nema tu praksu da odmah nakon izlaganja nekog sadržaja učenik pokaže svoje shvaćanje tome sadržaju i pokaže kako je to doživio... **(e)**
82. zaključuje da je korelacija predmeta dovoljna... **(b)**
83. ne zna bi li željela da učenici državnih škola uče sve četiri računske operacije u prvom razredu... **(c)**
84. tvrdi da je učenicima jako teško usvojiti oduzimanje do dvadeset u prvom razredu, a kako bi bilo učenje svih četiri?!... **(c)**
85. ističe da je u waldorfskoj školi nastava tako organizirana u planu i programu da učenicima učenje svih matematičkih operacija nije toliko zamorno i teško... **(c)**
86. veliki problem u drugom razredu što se tiče memoriranja brojeva u množenju... **(c)**
87. treba probati kako bi znala prosuditi je li učenje svih računskih operacija u prvom razredu dobro za učenike... **(c)**
88. zaključuje da je ipak bolje u prvom razredu učiti samo zbrajanje i oduzimanje... **(c)**
89. jako malo pozornosti se pridaje rukopisu i da bi uvela u plan i program učenje krasopisa... **(c)**
90. tvrdi da je teško naučiti uredno pisati... **(c)**
91. rukopis pokazuje osobnost čovjeka... **(c)**
92. ističe kako bi uvela učenje krasopisa u svoju nastavu... **(c)**
93. za obilaženje starih zanata smatra da je jako interesantno... **(d)**
94. da bi više naučili kada bi radili nešto praktično... **(d)**
95. ističe kako bi voljela da učenici iskuse odlazak majstoru i da izrađuju nešto... **(d)**
96. kaže da bi jako voljela da postoji školski vrt... **(d)**
97. nema dovoljno vremena za sve te predmete, što ne dopušta plan i program... **(d)**
98. ne zna tko bi se brinuo o tom vrtu za vrijeme praznika te ističe da se na roditelje ne možemo osloniti... **(d)**
99. kaže da je učenje sviranja instrumenta kultura... **(d)**

100. ritmički se dobe temelji koji služe u matematici ili bilo čemu gdje se može ritam primjenjivati i razvijati druge vještine... **(d)**
101. nije sigurna bi li djeca pokazala interes za to i ne bi sva djeca voljela svirati instrument... **(d)**
102. instrument neka uči putem izbornog predmeta... **(d)**
103. kaže da se nešto slično o učenju o zanatima i ručnom radu podučavalo na domaćinstvu... **(d)**
104. neke škole imaju zadruge u kojima šivaju, heklaju, pletu, izrađuju specifične, zavičajne predmete koji su vezani za njihov kraj... **(d)**
105. navodi kako bi definitivno voljela da se to uvede u redovno školstvo, ako bi to bilo uopće moguće realizirati... **(d)**
106. nedovoljno sredstava za kupnju materijala i za pripremu... **(d)**
107. treba platiti nekog mentora koji bi ih podučio o tome jer učitelji nisu stručni tome poučavati... **(d)**
108. smatra da njeni učenici nemaju razvijenu finu motoriku... **(d)**
109. tvrdi da bi se učenici bojali alata i možda bi se ozljeđivali... **(d)**
110. roditelji koji su previše zaštitnički nastrojeni prema djeci, bili zabrinuti da se dijete ne ozlijedi... **(d)**
111. prevelik broj učenika u razredu... **(d)**
112. kaže da bi nastava po epohama bila dobro rasterećenje za djecu što se tiče knjiga... **(b)**
113. ne bi toliko predmeta trebali učiti odjednom te bi sva pažnja bila usmjerena na jedan predmet... **(b)**
114. kaže da to ne bi bilo toliko zamorno djeci te bi možda sat bio kvalitetnije isplaniran, povezan sa stvarnošću... **(b)**
115. smatra da joj ne bi predstavljao problem da izbaci „pasivna“ nastavna sredstava... **(f)**
116. navodi da koristi udžbenik u četvrtom razredu više, kako bi se osamostalili za prelazak u peti razred... **(f)**
117. učenici trebaju znati prepoznati bitni sadržaj... **(f)**
118. kaže da bi bilo teže i zahtjevnije njoj, kao učiteljici, jer bi trebala sve voditi sama- pripremati materijale, fotografije, pripremiti se u digitalnom smislu... **(f)**
119. smatra da se ne bi više vratila na poučavanje bez tehnologije... **(f)**

120. kaže da učenicima može pokazati kako bi mogli proširiti svoje znanje jednim klikom te im može potkrijepiti svoju priču s nekim podacima, slikovnim materijalima i učenicima je to interesantnije... **(f)**
121. ističe da su učenici prije trebali sami stvarati predodžbe, slike, gdje je to s duge strane bilo dobro jer su učenici bili mnogo kreativniji nego što su današnja djeca... **(f)**
122. za učenikovo samostalno stvaranje materijala smatra da bi neki učenici dobro obradili, dok se neki ne bi našli u tome znali voditi bilješke... **(f)**
123. ne znaju odvojiti što je bitno... **(f)**
124. neki učenici pišu sporije... **(f)**
125. smatra da bi odgojne predmete definitivno ocjenjivala samo opisnim ocjenama, jer nemamo svi jednake vještine i sposobnosti... **(g)**
126. neki imaju traumu zbog toga što su dobili možda ocjenu vrlo dobar i misle da neće dobiti nikada odličan te tada misle da nisu sposobni da nešto odrade... **(g)**
127. već sad dosta piše bilješke iz kojih bi mogla zaključiti znanje učenika... **(g)**
128. smatra da bi neprestano slušala pitanja roditelja „Koja bi to ocjena bila?“ ... **(g)**
129. dovoljan komentar koji piše uz brojčanu ocjenu... **(g)**
130. kaže da je bitno znati kakvog je temperamenta učenik... **(e)**
131. kada radi raspored sjedenja, grupni rad, rad u paru uvijek razmišlja kakav karakter ima učenik i kakve osobine ima učenik te bi li dao ili primio pomoć... **(e)**
132. bitno je da se učenik ugodno osjeća i da može dati sve od sebe, a da pritom ne ometa kolegu s kojim sjedi... **(e)**
133. kaže da u prvom razredu često prakticira stanke u kojima provodi različite pokrete, igrice kako bi učenicima vratila koncentraciju... **(d)**
134. kaže da bi sigurno ti pokreti i igrice pomogle i u drugim razredima, samo što nažalost nema toliko vremena da se uzima po 10 minuta na svakom satu na razgibavanje i opuštanje... **(d)**
135. tvrdi da kod djece koja imaju problema s pažnjom ili su hiperaktivni bi euritmija bila dobra da se učenici smire i da nauče pravilno disati... **(d)**

136. za godišnje posjete u roditeljski dom svakog učenika kaže da nije sigurna bi li se to moglo ostvariti zbog radnog vremena roditelja... **(h)**
137. smatra da bi se u domovima nekih roditelja osjećala ugodno, a kod nekih ne... **(h)**
138. u kakvim uvjetima živi dijete te bi tada možda promijenila pristup i shvaćanje prema djetetu... **(h)**
139. tvrdi kako malo poznaje roditelje... **(h)**
140. vjeruje da bi bila veća suradnja roditelja sa učiteljima i radom škole ako bi se obilazili domovi roditelja... **(h)**
141. u četvrtom razredu još uvijek ne poznaje oba roditelja nekih učenika... **(h)**
142. u takvim školama kao što je waldorfska škola, roditelji svjesni svojih obaveza... **(h)**
143. u državnim školama nema takve suradnje i podrške svih roditelja... **(h)**
144. učenici bi imali drugačiji odnos prema inventaru škole, drugačije bi se ponašala u školi i izvan nje, ne bi uništavala okoliš i predmete u školi... **(h)**
145. tvrdi kako se to pokušava postići preko vijeća roditelja, školskih sastanaka i školskog odbora u kojima su roditelji uključeni... **(h)**
146. roditelji vole doći na školske sastanke kada ima neke aktivnosti, ali kada bi to bilo češće to bi predstavljalo problem... **(h)**
147. smatra kako je teško individualno sagledavati učenikove potrebe... **(a)**
148. sve interpretira prema nekoj zlatnoj sredini, odnosno, ako je neki učenik nadareni, njima daje zadatak više, oni koji su nešto slabiji, njima pomaže i reducira nastavni sadržaj... **(a)**
149. ističe problem u tome što je prenatrpana nastavnim sadržajem i što je veliki broj učenika u razredu te zaključuje da je nemoguće svakom učeniku prići individualno... **(a)**
150. kaže kako ne bi voljela biti učiteljica jednom razredu svih 8 godina te da bi se trebala dodatno obrazovati... **(a)**
151. uvela bi individualni pozdrav sa svakim učenikom jer učenici vole pažnju koju daje učitelj... **(a)**
152. kaže kako ne zna bi li organizirala nastavu kao što je organizirana u waldorfskoj školi... **(b)**

153. kaže kako bi uvela poučavanje tako da se pričaju priče jer učenici uživaju u slušanju priča... (c)
154. kaže kako joj nedostaje učenikovo kreativno izražavanje, te smatra da nema dovoljno vremena zadržati se na nekom tekstu... (e)
155. kaže da bi voljela nakon ispričane priče provesti dramtizaciju te priče, ilustriranje... (e)
156. voljela bi da joj se omogući više vremena kako bi više pažnje posvetili svakom tekstu... (e)
157. gdje se poučavaju sve četiri računske operacije u prvom razredu i to funkcioniра u tim škola, kod nas je to nemoguće... (c)
158. kaže kako bi učenje krasopisa bilo dobro za svakoga... (c)
159. kako bi vrtlarstvo bilo odlično za učenike, no škola nema dovoljno prostora... (d)
160. objasnila je kako bi bilo korisno za učenike da nauče kako se sije, sadi te da promatraju biljku kako raste... (d)
161. smatra da bi se svako trebao okušati u sviranju nekog instrumenta... (d)
162. smatra da bi bilo korisno učiti o zanatima i ručnom radu u redovnoj školi... (d)
163. navodi problem što nemamo vremena i sredstava... (d)
164. za obrt kaže da bi bilo korisno da učenik zna nešto izrađivati no financijski je teško realizirati... (d)
165. tvrdi kako bi isprobala nastavu po epohama no nije sigurna je li to provedivo u redovnim školama... (b)
166. smatra da bi mogla bez udžbenika no kaže da je dobro da se učenik služi udžbenikom... (f)
167. tvrdi kako je nastava dobra ako se upotrebljava tehnologija i da ne bi napustila uporabu tehnologije... (f)
168. smatra da tehnologija ima pozitivne strane ako se zna kako, kada i zašto se koristi tehnologija u nastavi... (f)
169. škola za život ide k tome da svaki učenik ima svoju mapu i da se tamo stave svi radovi... (f)
170. smatra kako učenik treba imati neki dodatni materijal, neka dodatna objašnjenja i fotografije... (f)

171. tvrdi da su bilježnice važne učenicima, no ne bi trebale biti jedini izvor znanja... **(f)**
172. kaže kako bi izbacila brojčane ocjene, no priznala je da je svima jasnija brojčana ocjena... **(g)**
173. zaključuje da bi bilo odlično da brojčanih ocjena nema te da se koriste samo opisne ocjene... **(g)**
174. smatra da je temperament bitan i kaže kako prati temperament učenika... **(e)**
175. objasnila je kako bi euritmija bila korisna za učenike... **(d)** navodi problem kako učenici nisu aktivni ako ih ne motivira neki tekst te svoje doživljaje teško iskazuju.
176. ne bi voljela ulaziti u njihove privatne živote... **(h)**
177. tvrdi da ako se pita roditelje za pomoć da bi ju svi pružili... **(h)**
178. kaže kako se trudi omogućiti svakom učeniku da se razvija prema svojim sposobnostima... **(a)**

11. KRATKA BIOGRAFSKA BILJEŠKA

Ivana Cerovec rođena je 31.03.1996. godine u Zagrebu. Pohađala je Prvu osnovnu školu u Varaždinu, nakon čega upisuje Drugu gimnaziju u Varaždinu, opći smjer. Srednju školu završava 2015. godine. Nakon završetka srednje škole upisuje Učiteljski fakultet u Zagrebu – Odsjek u Čakovcu, učiteljski smjer, modul hrvatski jezik. Razumije, govori i piše engleski jezik. Njemački jezik razumije na početnoj razini. Posjeduje znanja i vještine rada na računalu.

12. IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Diplomski rad pod nazivom: „Implementacija didaktičkih elemenata waldorfske škole u državne redovne škole primarnog obrazovanja“ izrađen je samostalno uz korištenje navedene literature i provedenog istraživanja.

Zahvaljujem se svim učiteljima Osnovne škole Kneginec Gornji, Gornji Kneginec na sudjelovanju u istraživanju. Također, zahvaljujem se svojoj obitelji i prijateljima na bezuvjetnoj podršci i strpljenju koje su mi pružili tijekom studija.

Posebne zahvale upućujem mentoru diplomskog rada doc. dr. sc. Tomislavu Topolovčanu, na svim savjetima koji su mi pomogli u izradi ovog diplomskog rada.